

Verslag van de werkzaamheden van de leiding der S.D.A.P. in de periode van 15 Mei 1940 tot 5 Mei 1945.

Dit is het verslag van het illegale Partijbestuur.

Het wil zijn een verantwoording, die kan dienen ter beoordeling van houding en handelingen der leiding in bezettingstijd. Het Partijbestuur werd in 1939 door het laatste partijcongres gekozen. Het werd op 20 Juli 1940 door den Rijkscommissaris van de leiding ontheven; het bleef vanaf die dag illegaal voortbestaan.

Het heeft zichzelf aangevuld als het meende, dat daartoe aanleiding bestond.

Het is op 6 Mei weer legaal geworden.

Het beschouwt zichzelf sindsdien als demissionnaire, belast met de uitvoering der werkzaamheden, totdat een nieuw bestuur zal zijn gekozen.

De verantwoording heeft, anders dan in gewone tijden, slechts ten dele het karakter van collectiviteit. Behalve dat het Partijbestuur, doordat het heel de bezettingstijd door — zij het vaak met slechts een klein groepje zijner leden — is blijven bijeenkomen, regelmatig kon zorgen voor een gezamenlijk gedragen verantwoordelijkheid voor de gebrekkige instandhouding van een illegaal organisatie-apparaat en de voorbereiding van de terugkeer der Partij na de bevrijding, was er toch heel veel afhankelijk van persoonlijk initiatief.

Naast het gebied van werkzaamheden, ten dele persoonlijk, ten dele collectieve, is er nog een ander dat, zonder direct tot partijactiviteit te kunnen worden gerekend, toch van invloed moet zijn geweest op de vraag, hoe de Partij uit de bezettingstijd zou te voorschijn treden. Dit is het gebied van het algemene verzet van het Nederlandse volk in de vele verzetsorganisaties, die er in het leven zijn geroepen. Sommige leden van het Partijbestuur hebben er zich weinig of niet op bewogen; anderen zeer veel.

Moge hier voorafgaan een sober woord ter herdenking van de leden van het Partijbestuur, die aan de Partij zijn ontvallen in de periode, waarover hier verslag wordt gedaan.

Het zijn dr. E. Boekman, S. R. de Miranda en dr. H. Wiardi-Beckman. Dr. E. Boekman, lid van het Dagelijks Bestuur der Partij, die op de dag, dat het Nederlandse leger moest capituleren voor de brute overmacht van het nationaal-socialistische Duitsland, een einde aan zijn leven maakte. Als Jood heeft hij begrepen, waartoe het sadistisch anti-semitisme ook in Nederland in staat zou blijken, S. R. de Miranda, eveneens lid van het D.B. der Partij. Hij heeft de gevaren getrotseerd, die hem als Jood en als sociaal-democraat bedreigden. Lange tijd nog is hij actief werkzaam gebleven voor het in stand houden van het partij-contact in Amsterdam en in iedere vergadering van het P.B. in de illegaliteit, was hij aanwezig. Totdat hij werd gegrepen en in Amersfoort, in de meest berucht geworden periode van het concentratiekamp aldaar, is afgemaakt. In Boekman en De Miranda heeft onze Partij twee bekwame en toegewijde bestuurders. beiden met een grote staat van dienst, verloren.

En Wiardi-Beckman! Zijn betekenis — niet zozeer om wat hij reeds

was geweest, al was dat niet weinig voor een man van beneden de veertig, maar veel meer nog om wat hij beloofde voor de toekomst — zal elders geboekstaafd worden. Maar als, toen bekend werd, dat deze zwakke mens met zijn sterke onblusbare geest, in Dachau was bezweken aan de vreselijke vlek-typhus, buiten de engere partijkring, waartoe „Stuuf” behoorde, werd gezegd, dat er met hem „een figuur van nationale betekenis was heengegaan, dan behoeft hier niet gepoogd te worden, het verlies te peilen, dat de Partij door zijn verscheiden heeft geleden.

De Sociaaldemocraat, die tijdens de bezetting zich voortdurend heeft gewijd aan het onderhouden van verbindingen in de Partij en het voorbereiden van de terugkeer van de sociaal-democratie als vernieuwde, verjongde en gelouterde politieke en culturele stroming in het Nederlandse volk, die heeft daarmee ongetwijfeld de algemene verzetsgeest in dat volk gestimuleerd en levend gehouden.

En de Soc.-dem. die, eenmaal aan de verzetsorganisaties van het Ned. volk verbonden, successievelijk meestal als ondergedokene en onder schuilnaam — geheel door één of meer dezer organisaties werd in beslag genomen, die heeft daardoor niet minder zijn Partij een dienst bewezen, zelfs als hij zich met het werk voor de instandhouding dier Partij nagenoeg niet meer heeft kunnen bezighouden.

Bovendien hebben mannen als Vorrink en Drees, en met hen meerderen, eerst in het „politieke contact”, daarna in het „Nationale Comité”, later in het „Vaderlandse Comité” en in andere illegale combinaties, als Sociaal-democraten een vaderlandse taak vervuld.

Het Partijbestuur heeft zich na 15 Mei 1940 en voor het eerst in zijn vergadering van 28 Mei 1940, op het standpunt geplaatst, dat de Partij moest worden in stand gehouden. Niet omdat het zich enige illusie maakte, dat er voor de S.D.A.P. nog enige mogelijkheid tot activiteit zou blijven bestaan tijdens de bezetting van Nederland door Nazi-Duitsland. En evenmin omdat het twijfelde aan de zekerheid, dat de Duitsers de eigen politieke en andere organisaties van het Nederlandse volk zouden ontbinden. Het P.B. stelde zich eenvoudig op het standpunt, dat de liquidatie-maatregelen van de moffen, en niet van ons zelf moesten uitgaan. De S.D.A.P. zou wel zeer roemloos zijn ondergegaan, als haar leiding na 14 Mei 1940 tot haar ontbinding zou hebben besloten. In „Het Volk” van 4 Juni verscheen van de P.B.-vergadering van 28 Mei het volgende communiqué:

Vergadering van het Bestuur der S.D.A.P.

Het Partijbestuur van de S.D.A.P. is dezer dagen bijeengewees.

Op 10 Mei was door het uitbreken van de oorlog de normale werkzaamheid van de Partij, die reeds door de staat van beleg was beperkt, automatisch geschorst. Uiteraard is onder de tegenwoordige omstandigheden een hervatting niet mogelijk. Het Partijbestuur stelde met voldoening vast, dat het contact met de belangrijkste functionarissen en vertegenwoordigers der Partij niet verloren is gegaan.

Ook het Partijsecretariaat is voor inlichtingen bereikbaar. In hoeverre hieruit nieuwe werkmogelijkheden voor de Partij kunnen worden opgebouwd, moet voorhands worden afgewacht. Met instemming werd geconstateerd, dat de gemeentelijke en provinciale besturen blijven functioneren. Het spreekt vanzelf, dat de ver-

tegenwoordigers van de Partij in die lichamen hun volle medewerking verlenen aan alle maatregelen, die genomen worden tot instandhouding van de Nederlandse volkskracht in economisch en sociaal opzicht.

(w.g.) K. VORRINK, Voorz.

(w.g.) C. WOUDEBERG, Secr.-penn.

In een vergadering, die op 15 Juni 1940 te Amsterdam werd gehouden met vertegenwoordigers van de Gewestelijke en Stedelijke Federaties der Partij, is de opvatting van het P.B. gedeeld.

Ook de Partijraad, in vergadering bijeengeroepen op 14 Juli 1940, keurde dit standpunt, benevens enige maatregelen van organisatorische aard, goed. Na 14 Juli werd onmiddellijk de reeds tevoren gereedgemaakte circulaire verzonden, die gedateerd was 13 Juli en gericht aan de besturen van de Partijafdelingen:

Amsterdam, 13 Juli 1940.

Aan de Besturen der Partij-afdelingen.

De katastrofale gebeurtenissen van oorlog en bezetting hebben tot gevolg gehad, dat het contact tussen het Partijbestuur en de andere organen van ons Partij-apparaat werd verbroken. Het Partijbestuur heeft sinds enige tijd weer geregeld contact met de besturen der gewestelijke en stedelijke federaties der Partij.

Het Partijbestuur stelt er thans prijs op, ook uw afdelingsbestuur enige mededelingen te doen.

In een communiqué van zijn bijeenkomst, die gehouden werd op 28 Mei j.l., heeft het Partijbestuur reeds medegedeeld, dat de normale werkzaamheden van de Partij, ten gevolge van de ingetreden veranderingen als geschorst moeten worden beschouwd. Over de toekomstmogelijkheden voor een politieke partij als de onze valt ook thans met zekerheid nog weinig te zeggen. Wij weten slechts, dat de Partij niet is verboden en dat binnen de zeer enge grenzen van de door het bezettingsgezag uitgevaardigde verordeningen, de Partij kan blijven bestaan. Het Partijbestuur is er, de besturen der gewestelijke en stedelijke federaties zijn er, en van vele afdelingen weten wij, dat de besturen op hun post zijn.

Ook onze Wethouders, Raadsleden, Gedeputeerden en Statenleden vervullen hun taak binnen het raam van aan de openbare lichamen in ons land gelaten mogelijkheden. De beide Kamers der Staten-Generaal zijn niet in staat hun functies te vervullen.

Ook de afdelingen der Partij hebben in de tegenwoordige omstandigheden slechts een zeer beperkte werkmogelijkheid, maar desondanks is het van het grootste belang, dat ook in de afdelingen het onderlinge contact wordt onderhouden. Het Partijbestuur rekent daarbij op de volle medewerking ook van uw afdelingsbestuur. Het is ons aller taak om — met aanvaarding van de onvermijdelijke gevolgen die een volk ondervindt van een oorlog, die het heeft verloren en die een land heeft te ondergaan, dat bezet is mede te werken aan het in stand houden van het zelfstandige volkskarakter en de eigen volkscultuur op de basis van onze eigen wetten en het eigen recht, voor zover deze niet in strijd zijn met de verordeningen, door de bezettingsmacht uitgevaardigd.

Voor zover dit van onze eigen wil afhankelijk is, hebben wij er voor te zorgen, dat wij onze invloed kunnen laten gelden, als aan de opbouw van een nieuwe ordening in een zelfstandig Nederland kan worden begonnen.

Tot het bevorderen van dit doel moeten wij in onze Partij de leden bijhouden; die uit overtuiging en door hun eigen beslissing de Partij trouw willen blijven. Voor het in stand houden van het bescheiden Partij-apparaat, dat voor de uitvoering van deze taak noodzakelijk is, zal thans ook van deze leden weer een financiële bijdrage worden gevraagd. Deze bijdrage heeft in het algemeen voorlopig slechts gering te zijn. Zij behoeft ook niet te worden beschouwd als een verplichte contributie. Wie daartoe vrijwillig bereid is, kan regelmatig zijn offer brengen.

De oude contributieregeling is door het Partijbestuur ingetrokken en de oude zegels zijn vervallen. Er komt een nieuwe kaart voor het innen van de vrijwillige

contributie, die, in slechts twee klassen, vijf of tien cent per week zal bedragen. De leden kunnen naar eigen verkiezing wekelijks een dubbeltje, dan wel vijf cent offeren.

Het ligt niet in de bedoeling, dat leden, die aan deze vrijwillige bijdrage niet deelnemen, als lid van de Partij worden afgevoerd, indien zij niet nadrukkelijk te kennen geven, dat zij niet meer als lid van de S.D.A.P. wenssen te worden beschouwd.

De circulaire bevatte verder nog enkele administratieve mededelingen, die hier verder als niet ter zake doende, weggelaten kunnen worden.

Van de Partijraadsvergadering verscheen het volgende kort verslag in „Het Volk” van 19 Juli:

Vergadering van de Partijraad der S.D.A.P.

Zondag 14 Juli vergaderde de Partijraad van de S.D.A.P. te Amsterdam.

Van slechts enkele leden was bericht van verhindering ingekomen, zodat de Partijraad bijna voltallig aanwezig was. Ook van het Partijbestuur waren, met uitzondering van J. Tuin, die door ambtsbezigheden verhinderd was, alle leden aanwezig. Bij de aanvang der vergadering herdacht de Voorzitter, Koos Vorrink, in bewogen woorden de officieren en manschappen der Nederlandse weermacht, die in de strijd voor het vaderland zijn gevallen. Tevens sprak hij woorden van rouw ter nagedachtenis van de leden der Partij, die in de afgelopen maanden zijn heengegaan.

In de voormiddagzitting gaf de Partijsecretaris een overzicht van de organisatorische positie van de Partij sinds het uitbreken van de oorlog. Hij deelde daarbij o.m. mede, dat een gewijzigde en beperkte contributieregeling is ingevoerd, waarvan aan de leden van de Partij mededeling zal worden gedaan.

In de namiddagzitting heeft p.g. W. Drees een korte uiteenzetting gegeven van de positie der Partij in het algemeen en de toestand van het land.

Na beide inleidingen werden uit de vergadering enige nadere inlichtingen gevraagd, die door de inleiders werden verstrekt.

De zeer goed geslaagde bijeenkomst werd daarna gesloten.

Vermeld zij nog, dat in deze periode grote moeilijkheden werden ondervonden van de wijze, waarop de waarnemende Hoofdredacteur van „Het Volk”, de heer G. van Overbeek, voor de bladen van „De Arbeiderspers” zijn artikelen schreef. Het was compromittant voor de krant en voor de Partij, en de indruk naar buiten was zodanig, dat de vrees gewettigd scheen, dat de sociaal-democraten in Nederland de eersten zouden zijn, die zich vrijwillig zouden laten gelijkshakelen. Gelukkig zou spoedig blijken, hoe onjuist deze indruk was.

Op 20 Juli 1940 kwam de verordening van den Rijkscommissaris, waarbij de N.S.B.-er Rost van Tonningen werd aangesteld als de uitsluitende leider van de S.D.A.P. en haar neveninstellingen.

Wim Rengelink had het voorrecht van de eerste ontmoeting met dezen heer. (Zie bijlage I). Tot de opdrachten, die hij kreeg uit te voeren, behoorde ook deze, dat er de volgende morgen (Zondag 21 Juli 1940) een onderhoud moest plaats hebben tussen Rost van Tonningen en den Partijsecretaris. Dit onderhoud heeft plaats gehad in het gebouw Tesselschadestraat 31. (Voor de inhoud der besprekingen zie bijlage II).

Maandag 22 Juli 1940 waren de voornaamste functionarissen van de Partij in het secretariaatsgebouw bijeen. De Partijsecretaris heeft

toen verslag gedaan van wat er Zondags was gebeurd. Alle aanwezigen waren het er over eens, dat de door den Partijsecretaris aangenomen houding tegenover Rost van Tonningen, de enig juiste was. (Het is van belang dit te vermelden, omdat toen ook aanwezig was Tjerk v. d. Zee, van wien reeds de volgende dag bleek, dat hij tot samenwerking met Rost van Tonningen bereid zou zijn.)

Op verlangen van Rost van Tonningen heeft deze op Dinsdag 23 Juli eerst met de Partijsecretaresse, E. Ribbius Peletier, en daarna met den Partijvoorzitter, Koos Vorrink, besprekingen gehad. Bij het eerste onderhoud is Wim Rengeling, bij het laatste de Partijsecretaris aanwezig geweest. (Ook van deze besprekingen worden in de bijlagen III en IV uitvoeriger mededelingen gedaan).

De pogingen tot nazificering van onze Beweging, op deze sluwe en toch ook weer doorzichtige manier, werden ook uitgestrekt over de „neven-organisaties.”

Bij de A.J.C., — wier Hoofdbestuurders zich met de Partijleiding in verbinding stelden — ving de heer Rost van Tonningen bot.

Meer succes had hij bij de V.A.R.A. Het z.g. kleine D.B. van de V.A.R.A. ging op de schoon-schijnende aanbiedingen in en verklaarde zich bereid het werk van de Omroepvereniging, met Rost van Tonningen als commissaris, voort te zetten. Alleen J. Broeksz maakte zich los van deze verklaring. Hoofdbestuur en Verenigingsraad hebben zich daarna, door goedkeuring van het besluit van het kleine „D.B.”, medeplichtig gemaakt aan het uitleveren van dit orgaan van de „moderne arbeidersbeweging”.

Ook het Hoofdbestuur van de N.A.S.B. (Sportbond) is te klein van formaat gebleken, om te voldoen aan de eisen, die toen werden gesteld. Het was bovendien karakterloos genoeg om zich door Rost van Tonningen f 10.000.— te laten „schenken” uit de kas van de „De Centrale”.

Helaas begreep ook het Centraal Bestuur van het Instituut voor Arbeiders-Ontwikkeling niet, dat „doorwerken” met consent van den nazi Rost van Tonningen, de eerste stap was op de weg van de collaboratie.

Al deze misstappen hebben aanvankelijk veel verwarring gesticht in de brede aanhang van onze beweging en de leiding van de Partij heeft zich van de aanvang af niet alleen geheel los gemaakt van deze betreuwenswaardige beslissingen, zij heeft de ontstane tegenstellingen, overal waar dit nodig was, ook geaccentueerd.

Al spoedig bleek, dat dit alles samenviel met pogingen, die de heer Rost van Tonningen — daarbij gesteund door den heer Tjerk v. d. Zee, een propagandist van de S.D.A.P., die hij had ontdekt bij de corruptieve Hoofdbestuurders van de Sportbond — ondernam om het kader van de Partij in het land te winnen voor de „samenwerking”, die door de Partijbestuurders was afgewezen.

Dat kader heeft daarbij echter van zo principiële standvastigheid blijk gegeven, dat de tournee van deze Robert en Bertram is geworden tot een tocht van Don Quichotte en Sancho Panza.

De N(ed). S(oc.) W(erk). G(emeenschap), waarin de S.D.A.P.-ers moesten worden ondergebracht, die met Rost van Tonningen het beloofde land wilden binnengaan, is een grandioze mislukking ge-

worden. De met foto's verlichte propagandacampagne in „Het Volk” en de artikeltjes van een aantal „flinke” mannen, hebben het fiasco niet kunnen verhinderen.

Het Partijbestuur heeft zich onmiddellijk na het verschijnen van den heer Rost van Tonningen als „commissaris” op het standpunt geplaatst, dat nu het moment was gekomen, waarop de Partij diende te verdwijnen. Toen de Duitsers meenden dat niet de vernietiging, maar de verovering van de S.D.A.P. voor hun doeleinden het meest dienstig was, toen kon het voortbestaan van de Partij alleen nog maar schadelijk zijn voor de beginselen, die zij had verdedigd.

En demonstratief is de Partij, in minder dan geen tijd ook inderdaad geliquideerd. Niet door de Duitsers, maar door zichzelf. Zelfs de onbegrijpelijke houding van de leiding van het Gewest Zuid-Holland van de Partij, die nog maanden lang daarna volhield, dat de S.D.A.P. nog bestond, heeft niets kunnen wegnemen van de diepe indruk die dit plotselinge verdwijnen van de S.D.A.P. op het Nederlandse volk heeft gemaakt.

In een radiorede, op 22 September 1940 gehouden, erkent de heer Rost van Tonningen zijn nederlaag, als hij o.m. zegt:

„Het grenst aan misdadigheid, dat de leiding der grootste groep Nederlandse arbeiders met opzet en voorbedachten rade, in de twee maanden, die sinds 21 Juli zijn verlopen, gepoogd heeft de culturele waarden, die met zoveel opofferingen door de allerarmsten onder de arbeiders zijn opgebouwd, aan de vernietiging prijs te geven.”

Weliswaar zegt dan R. v. T., dat deze pogingen zijn mislukt; dat „eigen leiders uit de boezem der S.D.A.P. de nieuwe taak ter hand hebben genomen”, (bedoeld zijn Tjerk v. d. Zee, W. van Dok, G. Stempher, A. van Heusden, M. Geels, Chr. v. d. Bilt, Truus van Andel, Sormani enz.) en dat de N.S.W.G. was opgericht, maar deze N.S.W.G. blaast een jaar later (19 October 1941) de laatste adem uit, onder de klacht:

„Zij (leiding en leden van de N.S.W.G.) vinden het allerminst onterend te moeten erkennen, dat de N.S.W.G. tegenover de verspreide laster en de op grote schaal ondervonden tegenwerking, geen middelen ter beschikking staan om, met zichtbaar resultaat, praktische politiek op socialistische grondslag te voeren.”

Derhalve was de N.S.W.G. ontbonden.

Met de actie die tegen het optreden van de heren Rost van Tonningen en v. d. Zee was ingezet, was tevens een aanvang gemaakt met het werk van het onderhouden van verbindingen in en voor de Partij in illegale verhoudingen. Een werk, dat niet meer is onderbroken, voordat de spoorwegstaking in September 1944 het verkeer dermate ontwrichtte, dat verplaatsing op afstanden van enige betekenis onmogelijk was geworden.

En ook na September 1944 is het P.B. regelmatig blijven vergaderen en is schriftelijk verbinding onderhouden met de Gewestelijke contactpunten, die gelegd waren.

In het gehele land, hier meer, daar minder; ginds voldoende, daar ontoereikend, is er met de kern van de Partij contact gehouden.

Veel verloren gegane verbindingen zijn hersteld; veel plaatselijk initiatief is in gewestelijk verband samengebundeld. De stichting van een fonds, tot ondersteuning van partijgenoten die door de omstandigheden zonder inkomsten waren gekomen (Fonds v. d. Kieft), heeft ook veel bijgedragen tot het onderhouden van verbindingen tussen de vertrouwde partijgenoten in een groot aantal plaatsen.

In de punten, die al die jaren door, onderwerp van bespreking zijn geweest, heeft dat van de oorlog zelf en zijn waarschijnlijke afloop slechts een zeer ondergeschikte plaats ingenomen.

Zó algemeen ging men uit van de verwachting, dat „de as” de oorlog zou verliezen, dat men van de toch zeldzame gelegenheid met een lid van de Partijleiding samen te zijn, liever gebruik maakte om zich met de binnenlandse geestelijke en politieke beroeringen en met de toekomstige nationale en internationale problemen bezig te houden. Voor wie niet in de overwinning geloofde, had het weinig zin zich in de toekomstbeelden te vermeien. Natuurlijk was er desondanks ook bij de sociaal-democraten steeds een reflex waar te nemen van de „ups en downs”, die de algemene volksstemming vertoonde.

Waren het aanvankelijk de N.S.W.G., de V.A.R.A., de Sportbond en het Instituut, waarover in de illegale bijeenkomsten werd gesproken, daarna is ook de ontwikkeling, die de vakbeweging nam, vaak in het midden van de belangstelling geplaatst.

Reeds in het einde van 1940 kwam de vraag of onze Gedeputeerden en Wethouders, onze Staten- en Raadsleden op hun post konden blijven, aan de orde, toen van de zijde van de N.S.W.G. gesuggereerd werd, dat de sociaal-democratische leden van Staten en Raden hun zetel zouden verliezen, indien zij zich niet bij de N.S.W.G. aansloten. Op 14 December 1940 is er van het Partijbestuur een circulaire uitgegaan, waarin onze vertegenwoordigers werd geadviseerd, niet om der wille van het behoud van hun zetel het beginsel te verloochenen en de eer te bezoedelen.

Deze circulaire luidde:

VERTROUWELIJK

Amsterdam, 14 December 1940.

W.M.,

Naar wij vernemen, bestaat de mogelijkheid, dat zeer binnenkort van de *sociaal-democratische* leden van de Provinciale Staten en Gemeenteraden — wellicht aanvankelijk ook slechts van de *sociaal-democratische* Gedeputeerden en Wethouders — een verklaring wordt verlangd.

Of deze verklaring schriftelijk of mondeling moet worden afgegeven, is ons niet bekend. Wel zou, volgens onze inlichtingen de verklaring moeten inhouden, dat wij ons los maken van de S.D.A.P. Het is niet aan te nemen, dat zodanige verklaring zich zou kunnen beperken tot het afbreken van de band met de Partij, waarvan wijzelf sinds 20 Juli l.l. zeggen, dat zij voor ons niet meer bestaat. Veeleer moet worden verwacht, dat onze vertegenwoordigers een kans wordt gelaten nog enige tijd hun zetel te blijven bezetten, indien zij bereid zijn zich van de Sociaal-democratie los te verklaren. Daartoe zal geen goed Sociaal-democraat bereid zijn. Wij moeten er rekening mede houden, dat tot het nemen van een beslissing — en dus tot het plegen van overleg — zeer weinig tijd zal worden gelaten. Toch moet zoveel mogelijk worden voorkomen, dat er van elkander afwijkende beslissingen worden genomen, die onderling en naar buiten tot verschillende beoordelingen, verwijten en beschuldigingen, tot verwarring en tweedracht aanleiding zullen geven. Daarom geven wij u dringend in overweging de volgende mededelingen en aanwijzingen vertrouwelijk met uw fractiegenoten te bespreken.

1. Indien *wel* van de sociaal-democraten en *niet* van de leden van de andere fracties enige verklaring wordt verlangd, dan is daarin reeds voldoende redenen aanwezig om te weigeren.
Er is geen reden om ons in een uitzonderingspositie te laten plaatsen, teneinde onze zetels te kunnen behouden. Met het aanvaarden van vernederingen verzwakken wij onze positie en schaden wij ons prestige.
2. De tienduizenden, die zich ook thans nog met trots als sociaal-democraten bekennen, vormen een hechte eenheid en hebben een rotsvast vertrouwen. Wij mogen deze eenheid niet breken en dit vertrouwen niet beschamen.
3. De grote massa der niet-socialistische vrijheidlievende Nederlanders heeft, terecht, groter ontzag, respect en waardering voor de sociaal-democraten dan ooit tevoren. Deze gunstige stemming jegens ons mogen wij niet aan het wankelen brengen.
4. Het sociaal-democratische volksdeel verlangt van ons, dat wij ons blazen rein houden; het overige vrijheidslievende Nederland verwacht van ons, dat wij het hoofd recht op, de rug gestrekt en de knieën stijf zullen houden. Iedere beslissing, die wij nemen over nieuwe voorwaarden, die het bezettingsgezag verbindt aan het behoud van onze zetels, zal aan het strenge oordeel van millicenen Nederlanders onderworpen zijn.
5. Aan wat het bezettingsgezag dwingend oplegt, hebben wij, als volk van een bezet land, ons te onderwerpen. Wanneer het bezettingsgezag, in enige aangelegenheid, onszelf de beslissing laat, dan geldt het niet te buigen.
6. Neem daarom geen beslissing, die zou kunnen worden beschouwd als een verloochening van het democratische socialisme; niet ene, die uw geweten geweld aandoet; noch ook ene, die uw eer als Nederlander zou bezoedelen.
7. Trouw aan onze beginselen en behoud van onze eer zijn meer waard, dan een zetel in welk college dan ook!

(w.g.) KOOS VORRINK, Voorzitter.

(w.g.) C. WOUDEMBERG, Secretaris.

Vermelding verdient nog, dat door het P.B., nadat het de order had uitgegeven de Partij te liquideren, ook ten aanzien van onze dagbladen de suggestie werd verbreid, dat bedanken als abonné het beste was, wat de partijgenoten te doen stond. Het P.B. heeft zeer betreurd, dat toen partijgenoot W. H. Vliegen in een door hem geredigeerd aantal stellingen de opvatting heeft verbreid, dat zowel de „Arbeiderspers” als de V.A.R.A. en het Instituut voor Arbeidersontwikkeling moesten worden in stand gehouden.

In stelling 1 zegt Vliegen, dat de S.D.A.P. moet worden beschouwd als niet meer te bestaan. Anders staat het, zegt Vliegen in stelling 2, met sommige neveninstellingen en in stelling 3 noemt hij dan met name de Arbeiderspers, het Inst., v. A.O. en de V.A.R.A. Als van de Arbeiderspers de gebouwen en de installaties zouden zijn verkocht en als van de V.A.R.A., haar studio met inhoud zou zijn vervreemd, dan zouden wederoprichting en terugverkrijging schier onmogelijk zijn. In stelling 4 erkent Vliegen, dat de inhoud van de krant, meer dan nodig is, afwijkt van wat ze geven moest en dat de V.A.R.A. argumenteert op een wijze, die moeilijk te verteren is, maar dat dit alles in een minimum van tijd te herstellen is, als de toestand verandert. In het Inst. v. A.O. ziet Vliegen in stelling 5 een middel om nog een band te houden met de kern der vroegere partijgenoten. Er is, zowel door het gederailleerde V.A.R.A.-bestuur, als door de nationaal-socialistische directie van „De Arbeiderspers” veel en lang misbruik gemaakt van deze uitspraken van Vliegen.

Vertegenwoordiging in openbare lichamen.

Reeds is vermeld, dat er op de Soc.-Dem. leden van Provinciale Staten en Gemeenteraden een zekere druk was uitgeoefend, toen de N.S.W.G. de mededeling verspreidde, dat wie geen lid werd van deze schepping van Rost van Tonningen, zijn zetel zou verliezen.

De stakingsgebeurtenissen in Februari 1941 te Amsterdam hebben tengevolge gehad, dat in Amsterdam, Haarlem, Zaandam en Hilversum de Gemeenteraden buiten functie werden gesteld en de Burgemeesters tot Regeringscommissarissen werden benoemd. Dit maakte de vraag actueel of en hoelang de Wethouders op hun post konden blijven. De Soc.-Dem. Wethouders van Amsterdam waren gearresteerd en ontslagen; die van Haarlem namen onmiddellijk hun ontslag; de Soc.-Dem. Wethouders van Zaandam en Hilversum bleven nog enige tijd in functie.

De volgende gevallen van dien aard deden zich, eveneens in het voorjaar van 1941, voor in de provincies Noord-Holland en Utrecht. Bij een Gedeputeerde-vacature in Noord-Holland werd bij decreet uit Den Haag plotseling aan de Provinciale Staten het recht ontnomen in deze vacature te voorzien. De Rijkscommissaris benoemde den N.S.B.-er Zaal. De overige Gedeputeerden, ook de beide Sociaal-Democraten, zijn hun functie blijven uitoefenen. In Utrecht waren twee Gedeputeerden in October 1940 opgepakt en als gijzelaars weggevoerd. Zij werden ontslagen en in hun plaatsen werden — niet door de Provinciale Staten, maar door den Rijkscommissaris — twee N.S.B.-ers benoemd. De Sociaal-Democratische Gedeputeerde heeft hierin geen aanleiding gevonden ontslag te nemen. Al dit „zitten blijven” als Wethouder en als Gedeputeerde achtte het Partijbestuur onjuist en in strijd met de circulaire van 14 December 1940.

Op 12 Augustus 1941 verscheen een Verordening van den Rijkscommissaris, waarbij per 1 September 1941 alle Provinciale Staten en alle Gemeenteraden werden „stilgelegd”. Gezag en bestuur werden uitsluitend in handen gelegd van den Commissaris der Provincie, resp. van den Burgemeester.

De Gedeputeerden zouden worden ontslagen en vervangen door „bestuursraden”; voor de wethouders zouden „Wethouders-ambtenaren” in de plaats komen.

En voorts zouden er in de Gemeenten colleges van „raadslieden” komen, welke raadslieden door den Burgemeester zouden worden aangewezen.

De laatste maatregel is nooit van kracht geworden.

Onmiddellijk na het bekend worden van deze Verordening is er vanwege de Partijleiding op verschillende wijze geageerd, teneinde te bereiken, dat, na de uitschakeling van de Provinciale Staten en de Gemeenteraden, de leden van de Gedeputeerde Staten en de Wethouders hun ontslag zouden nemen.

Hier volgt een gedeelte uit een door Koos Vorrink in Augustus 1941, in overleg met de leden van het P.B., die toen voor hem bereikbaar waren, geschreven „Open brief”:

Landgenoten!

Er is maar één houding mogelijk zowel voor de Wethouders als voor de Gedeputeerden evenals voor de „raadsliden”, die Burgemeesters en Commissarissen straks zullen gaan benoemen ter vervanging van de weggejaagde gemeenteraden en Provinciale Staten.

Die houding is: Nee zeggen, bedanken voor de eer zich tot knecht van het leidersysteem te laten verlagen.

Het is ons bekend, dat Wethouders en Gedeputeerden worden bedreigd met inhouding van wachtgelden en pensioenen, waarop zij recht hebben. Kan dat, måg dat in de omstandigheden, waarin ons volk verkeert een argument zijn?

Landgenoten! Deze brief vindt zijn oorsprong in een gevoel van grote ongerustheid. Als wij er zeker van waren, dat met uitzondering van het N.S.B.-tuig en een enkele slappeling, al de leden van onze vertegenwoordigende lichamen zouden weigeren, zich voor de nazi-wil te bukken, dan was zij ongeschreven gebleven. Maar wij zijn daar niet zeker van!

Vrees voor het verlies van hun salaris, vrees voor gevangenis of concentratiekamp oefenen hun verlamdende invloed uit. Sommigen vrezen, dat ook als hun partij weigert, vertegenwoordigers van andere partijen zullen blijven zitten. Er zijn er, die zich wijs maken, dat ze nog wel wat goeds kunnen doen door te blijven zitten. Die hebben de anderhalf jaar nazificering blijkbaar slapende doorgebracht. Anderen willen blijven om den Burgemeester een plezier te doen! Zelfs zijn er, die zich wijs maken, dat er bij hen practisch niets behoeft te veranderen, want bij hen in het college is alles O.Z.O.! Voor hoe lang? En tenslotte zijn er, die de neiging hebben zich te verstoppen achter die Nederlandse gezagsdragers uit Den Haag, waarover de nazi-meneer op de persconferentie zo jubelde. Als die nou flink waren geweest, zouden ze ook bereid zijn flink te wezen.

Het is alles voor den Vaderlander, die weet, wat er op het spel staat onaanvaardbaar. Wie de eer, het aanzien, de voordelen van een hoog ambt, van een vooraanstaande plaats in tijden van voorspoed begeert en aanvaardt, die heeft tot onafwijsbare plicht een voorbeeld van moed te zijn in tijden van beproeving en gevaar.

Wie tot die hoogte zich niet op kan werken, is voor de toekomst getekend. En verder zijn het smoesjes, opgedist tegen beter weten in. Juist zij, die zo dicht bij het hellevuur van de nazificering zitten, weten dat ze slechts gebruikt worden, totdat de nazi's hen vervangen kunnen door schurken van hun eigen makelij. Zij mogen de zaken op gang houden, meehelpen om het hele proces van ontaarding met zo min mogelijk wrijving en moeilijkheden te voltooien, teneinde voor het volk te verdoezelen wat in werkelijkheid zich voltrekt. Hebben zij deze dienst bewezen, dan worden zij over korter of langer tijd voor de keus gesteld om lid van de N.S.B. of op straat gesmeten te worden. De hoofdpersonen in dit drama zijn de Duitsers, bijgestaan door slappe departementsambtenaren, Commissarissen der Provincies en het steeds groter wordend aantal N.S.B.-Burgemeesters. Van dat tuig zullen onze Wethouders en Gedeputeerden zich afhankelijk maken?

Laat het volk spreken tot zijn in vrijheid verkozen vertegenwoordigers.

Schaart u allen rondom hen in een machtige demonstratie van Nederlandse trots en zelfbewustheid!

Dood aan het nationaal-socialisme!

Dood aan het mensonterende leidersbeginsel!

Leve de democratische rechten en vrijheden!

Leve het Vaderland!

Nederland zal herrijzen!

Helaas is het beoogde doel niet bereikt, zoals blijkt uit het gedeelte dat hier volgt uit een in October 1941 verschenen „Ongetekende brief aan oude strijdmakkers”.

Voor de S.D.A.P. hebben zich een viertal gevallen voorgedaan, waarin onze vertegenwoordigers in de gemeentelijke en provinciale colleges zich rekenschap moesten geven van hun houding.

Het eerste geval betrof de poging tot chantage van de N.S.W.G., die opereerde met de bewering, dat van de sociaal-democratische raads- en statenleden een verklaring zou worden verlangd, waarin zij zich losmaakten van de S.D.A.P. Men hoopte

met dit dreigement te kunnen speculeren op een al te grote zetelvastheid van een aantal onzer vertegenwoordigers. Door het algehele uitschakelen van Raden en Staten zijn de onzen niet voor een dergelijke eis, die het hatelijke karakter van een uitzonderingsmaatregel zou hebben gedragen, geplaatst. Het staat intussen vast, dat de overweldigende meerderheid niet bereid zou zijn geweest tot een dergelijke plompe verloochening van onze beginselen, welke draai men er ook aan zou heben gegeven. Men zou een verklaring als hier bedoeld, hebben geweigerd en zich rustig uit zijn ambt hebben laten zetten.

Het tweede geval betrof de afzetting van den Burgemeester in een aantal gemeenten en zijn vervanging door een Regeringscommissaris, na de Februari-staking van dit jaar, met daaraan verbonden de ontbinding van de Raad en het college van B. en W.

Waar de functie van Wethouder niet werd opgeheven, maar werd gewijzigd in die van adviseur van den Regeringscommissaris, kwamen een aantal Wethouders voor de vraag te staan, of zij hun ambt nog langer zouden blijven uitoefenen. Voor hem, die zijn positie kent, kan het geen vraag zijn. De Wethouder, verkozen door en uit de Raad, is krachtens de Wet bestuurder met een eigen verantwoording, die zijn gezag ontleend aan het door de Raad als vertegenwoordiging der burgerij in hem uitgesproken vertrouwen. In een gemeente met een Regeringscommissaris en een naar huis gestuurde Raad, is de Wethouder gedegradeerd tot ambtenaar, zonder zelfstandige verantwoording, ondergeschikt van den, nog wel door de Duitsers aangestelden Commissaris. Waar de wettige en morele grondslag van het Wethoudersambt op deze wijze is vernietigd, behoort de Wethouder zijn ambt neer te leggen. Doet hij dat niet, dan wordt hij tot medeplichtige aan de rechtsverkrachting van den bezetter, die, krachtens het z.g. „leidersbeginsel”, de vernietiging van het democratische, vertegenwoordigende stelsel beoogt.

Het derde geval betrof de vervulling van vacatures in de colleges van Gedeputeerde Staten in de provincies Noord-Holland en Utrecht. Deze vervulling behoort volgens de Wet te geschieden door verkiezing uit en door de leden van Provinciale Staten. Met (tot dagelijkse praktijk geworden) verkrachting van de Wet heeft de Duitse overheid in de vacatures eenvoudig door benoeming voorzien. Soms van een aan haar welgevallig lid van de Staten, soms zelfs van iemand daar buiten. Natuurlijk in alle gevallen van N.S.B.-ers. De figuur werd nu dus, dat in de colleges van Gedeputeerde Staten van genoemde provincies personen zitting nemen, die op volkomen onwettige wijze op die plaats zijn gekomen. Mochten de legaalgekozenen dat dulden? Op grond van het reeds uiteengezette standpunt, kan ons antwoord slechts ontkennend luiden. Dulden zij het wel, dan stonden zij mede schuldig aan de verraderlijke uitholling van het democratische systeem, zoals dat door de nazi's wordt nagestreefd.

Het vierde geval betrof de gevolgen van het uitschakelen van Raden en Staten krachtens de verordening van 12 Augustus voor de Wethouders en de Gedeputeerden en ten slotte eveneens voor de burgemeesters en de Commissarissen der Koningin in de Provincies. Helaas moet worden vastgesteld, dat in de kwestie van de Wethouders in de dagen van de Februari-staking slechts de sociaal-democratische functionarissen in Haarlem dadelijk zuiver op de gebeurtenissen hebben gereageerd door hun functie neer te leggen. De Amsterdamse partijgenoten zaten op het moment van de benoeming van den regeringscommissaris in de gevangenis. Alle overigen, vertegenwoordigers van alle grote politieke richtingen, de S.D.A.P. inclusief, zijn, het moet nadrukkelijk er bij worden vermeld, tegen het eensgezinde advies van hun leiding in, blijven zitten. Zij hebben de principiële betekenis van het gebeurde over het hoofd gezien en zijn uit allerlei praktische overwegingen, waarbij grof eigenbelang bij sommigen mede een rol speelde, aan hun zetels blijven plakken.

Met de Gedeputeerden in Noord-Holland en Utrecht is het nog erger. Deze zijn allen, zonder uitzondering, blijven zitten. Zij hebben zich voor de grove schending van de landswetten gebogen en moesten nu samen vergaderen met lieden, die op onwettige wijze hun zetels hebben ingenomen. Voor het Utrechtse geval komt er nog bij, dat daar de vacatures waren ontstaan door het feit, dat twee leden in het concentratiekamp Buchenwalde opgesloten zaten. De wettig gekozen Gedeputeerden in Utrecht, zaten dus aan één tafel met twee schurftige zeteldieven.

Intussen waren de voorafgaande kwesties slechts een soort voorpostengevechten. In volle omvang is de zaak aan de orde gesteld door de Verordening van 12 Augustus. Tot een ferme eensgezinde houding zijn de betrokkenen, ondanks allerlei gepraat en overleg, niet kunnen komen. De zakelijke overwegingen, of het belang

van de bevolking het aanblijven vereiste, zijn door allerlei neven-factoren ten zeerste vertroebeld. Ik zal op de zakelijke overwegingen niet meer ingaan. Er is reeds bij andere gelegenheden genoeg over gezegd. Alleen wil ik er nog eens op wijzen, hoezeer bij het laten aanblijven van de zittende functionarissen door den bezetter de moeilijkheid om dezen te vervangen door N.S.B.-creatures een rol speelt. Zodra men over enigermate presentabele kandidaten van eigen richting de beschikking krijgt, gaan de lieden van de oude stempel, die zich niet willen laten gelijkschakelen, er uit. Welk nationaal belang is er mee gediend, de nazischavuiten de geleidelijke overgang naar hun alleenheerschappij gemakkelijk te maken? Geen enkel! Het nationaal belang eist, dat de onbekwaamheid van de landverraders zo duidelijk mogelijk voor het gehele volk aan het licht treedt. Men heeft mij verteld, dat de heer Frederiks, de gewillige dienaar van de Duitsers aan het Departement van Binnenlandse Zaken, de Gedeputeerden en Wethouders heeft bewerkt om toch vooral te blijven zitten. Hij gebruikte daarbij naast een aantal dreigementen van de Duitsers, ook het argument, dat het nog maar een paar maanden duurt en dan is toch alles voorbij! Naar mijn mening een dwaze veronderstelling, maar aangenomen dat zij juist zal blijken te zijn, dan kan uit het heengaan van Gedeputeerden en Wethouders zeker geen groot nadeel voor de bevolking voortspruiten en is er reden te meer om door een krachtige, principiële houding den gehaten Nazi-Pruis onze onbuigzaamheid te tonen. Het ergste is, dat angst voor het concentratiekamp en angst voor het verlies van wachtgeld of pensioen een al te grote invloed hebben gehad op de genomen beslissingen.

De kwestie is nog meer vertroebeld door de uiteenlopende manieren, waarop de verschillende ambtsdragers hebben gereageerd op die Verordeningen van 12 Augustus. Er vallen er minstens vijf te onderscheiden.

1e. Zij die eenvoudig zijn blijven zitten zonder meer en die maar afwachten, wat er nu verder met hen gaat gebeuren.

2e. Zij, die volstaan hebben met te berichten, dat zij voor een benoeming als ambtenaar-Wethouder (of Bestuursraad in de Provincie) niet in aanmerking wensen te komen en nu verder ook maar afwachten.

3e. Zij, die ontslag uit hun functie hebben gevraagd, al of niet onder de mededeling, dat zij voor een benoeming tot ambtenaar niet in aanmerking wensen te komen en met de bereidverklaring de lopende zaken te behartigen, totdat hun vervanger zal zijn aangewezen.

4e. Zij, die ontslag uit hun functie hebben genomen, al of niet met een toegevoegde mededeling omtrent het niet-aanvaarden van een benoeming tot ambtenaar en met de bereidverklaring de lopende zaken te behartigen, totdat hun vervanger zal zijn aangewezen.

5e. Zij, die eenvoudig vóór 1 September ontslag hebben genomen en geweigerd hebben hun gedenatureerde functie nog langer uit te oefenen.

Het zal wel geen verwondering wekken, na de reeds weergegeven opvatting ter zake, dat mijn voorkeur uitgaat naar het standpunt van hen, die vóór 1 September bedankten. Dat neemt niet weg, dat de houding van hen, die na 1 September hetzij nadrukkelijk ontslag namen of ontslag vroegen zeker waardering verdient en een duidelijke principiële weigering inhoudt om aan de verkrachting van ons democratisch Staatsbestel enigerlei medewerking te verlenen. Men mag daarbij uitgaan van de veronderstelling, dat zij ernstig besloten zijn heen te gaan en dus geen spelletje met zich laten spelen op grond van

hun bereidverklaring om de lopende zaken te behartigen, totdat hun vervanger zal zijn aangewezen.

Zeer te betreuren is de houding van de overigen. Wat degenen, die bericht hebben, dat zij voor een benoeming niet in aanmerking wensen te komen, met deze schijnbeweging voor hebben, is volmaakt onduidelijk. Het heeft practisch niets te betekenen. Zij blijven krachtens de overgangsbepalingen van de Verordening zonder extra benoeming net zolang in functie, als het Burgemeester of Commissaris behaagt en zij moeten zich, aan welke fictie zij daarbij ook zouden willen vasthouden, dezelfde positie laten welgevallen, die zij zouden innemen, indien zij onder de nieuwe orde waren benoemd.

De onaangename gevolgen van het missen van de principiële gelegenheid op 1 September, toen de Verordening in werking trad, zijn niet uitgebleven. Successievelijk zijn er hele reeksen N.S.B.-Burgemeesters benoemd en hoewel, gelukkig, vele Soc. Dem. Wethouders daarbij de gelegenheid vonden om hun wethouderlijke bestaan te beëindigen, zijn er, helaas ook te velen geweest, die toen nog zijn „blijven zitten”. Met de leden van Gedeputeerde Staten is het, na de benoeming van N.S.B.-ers Commissarissen evenzo gegaan. Een aantal partijgenoten Wethouders en Gedeputeerden heeft zich thans voor de Centrale Eerraad van de Partij deswege te verantwoorden.

Contact in het land tijdens de bezetting.

Het contact dat in het land is aangeknoopt en onderhouden heeft voortdurend gelegenheid geboden, met kleine kernen partijgenoten alles te bespreken wat op een bepaald tijdstip actueel was. In de eerste periode waren het de N.S.W.G., de V.A.R.A., het Instituut van Arb. Ontw., de Sportbond en de vakbeweging, die om het bepalen en het toelichten van een houding vroegen. Ook de Nederlandse Unie gaf al spoedig aanleiding tot discussie. In de loop van 1941 echter begonnen de onderlinge besprekingen reeds meer te treden in de vragen die betrekking hadden op de toestanden van na de oorlog; de terugkeer van de Partij en de te verwachten her-oriëntering in de politieke meningen van het Nederlandse volk.

In de herfst van 1941 verscheen de brochure Spectator „Over de toekomstige positie der Partij in verband met het jongste verleden” geschreven door den Partijvoorzitter, in welke brochure een aantal punten van heroriëntering ter discussie werden aanbevolen en toegelicht. Deze brochure is in vele kernen van partijgenoten uitvoerig en langdurig besproken. In een brochure van „Montagnard” (W. Romein) is de strekking van de brochure Spectator als „reformistisch” bestreden en afgewezen.

Omstreeks terzelfdertijd is ook de brochure „Een halve eeuw beginselstrijd” van Koos Vorrink, zijnde de toelichting op ons beginsel-program van 1937, van de pers gekomen, waarmede eveneens stof was geleverd voor beraadslaging in de kleine bijeenkomsten van partijgenoten en in het contact van partijgenoten met andersdenkenden. Op internationaal gebied hebben — naast de ontwikkeling van de oorlogsgebeurtenissen — vooral ook het „Atlantic Charter”, de Internationale Arbeidsconferentie in New York in 1941 en het „Plan-Beveridge” in Engeland, aandacht gehad, terwijl de belangstelling in de

toekomstige positie van Rusland in de wereld en de invloed van het communisme in West-Europa, voortdurend toenam.

Nadat in December 1941 de Nederlandse Unie was opgeheven, is de gedachte van een grote progressieve eenheidspartij van alle vooruitstrevende Nederlanders gepropageerd door groepen Unie-leden, die illegaal contact bleven onderhouden. De idee van de „progressieve volkspartij”, in 1942 verspreid en besproken, is in het voorjaar van 1943 ook verdedigd in een brochure „Nieuwe Koers”, geschreven door Wim Thomassen als „jongere sociaaldemocraat”. Tal van andere geschriften, meer of minder van dezelfde strekking, zijn er in die tijd illegaal uitgegeven. Zij hebben ongetwijfeld veel bijgedragen tot het vergroten van de belangstelling voor de toekomstige ontwikkeling van de politieke verhoudingen in ons land. Grote invloed op een en ander is ook uitgeoefend door de beraadslagingen, die gevoerd werden in de kampen der Nederlandse gijzelaars. En de „Nederlandse Volksbeweging”, die uit dit alles tenslotte voorlopig na de bevrijding is te voorschijn getreden, wordt algemeen dan ook beschouwd als de vrucht van het overleg in Sint Michielsgestel.

Er is bij dit alles veel gediscussieerd over de vraag of na de bevrijding de S.D.A.P. weer diende terug te keren. Door partijgenoten, waaronder er waren, die de Partij wilden offeren aan de mogelijkheid van een nieuwe, grotere, vooruitstrevende, misschien zelfs democratisch-socialistische partij.

Maar meer nog door niet-partijgenoten, die de S.D.A.P. gelijkelijk met alle andere politieke partijen van vóór 1940 aansprakelijk stelden voor de politieke, sociale en economische toestanden van vóór de oorlog. In 1944, toen ook de illegale pers zich ging bezighouden met de politieke partijen-formatie van het nieuwe Nederland is er veel verwarring gesticht, waarbij, terwijl iedereen over eenheid sprak, nieuwe verdeeldheid werd opgeroepen.

De Nederlandse Volksbeweging scheen aanvankelijk te worden voorbereid als nieuwe politieke partij. De propaganda voor het „personalistisch” socialisme deed daarbij haar intrede en met name in een brochure getiteld „Waarvoor vechten wij” sprak een sociaal-democratisch lid van de Tweede Kamer een vernietigend zedelijk oordeel uit over zijn partij.

Door dit alles heen heeft het Partijbestuur zich steeds op het standpunt geplaatst, dat onmiddellijk na de bevrijding de S.D.A.P. zou moeten herrijzen. Maar even positief als het dit standpunt innam en verdedigde, even stellig wilde het voorkomen, dat de terugkeer van de Partij eenvoudiging een terugtreden in de toestanden en verhoudingen van vóór 1940 zou zijn. In de ontwikkeling der dingen zag het P.B. een bevestiging van de doelstelling der S.D.A.P., zoals die in het beginselprogram van 1937 was omschreven en daaraan meende het het recht te mogen ontnemen, de S.D.A.P. opnieuw te constitueren als Nederland bevrijd zou zijn, als verzamelpunt van alle voorstanders van deze doelstelling. Maar even duidelijk zag het P.B. zijn plicht om er toe bij te dragen, dat de Partij na de bevrijding haar actief aandeel en desnoods haar offer zou leveren, in alles wat nodig zou zijn om tot grotere eenheid, tot versterking der nationale saamhorigheid en tot de staatkundige, de sociaal-economische en de culturele vernieu-

wing van Nederland te komen. Reeds in 1941 leverde Dr. Wiardi-Beckman een bijdrage tot de besprekingen in het Partijbestuur van deze aangelegenheid.

Deze bijdrage is nog altijd actueel en volgt hier:

Het Nederlandse Partijwezen en de S.D.A.P.

Bezwaarlijk zal men kunnen ontkennen, dat het politieke leven in ons land leed aan een verstarring, die voor de gezondheid van ons democratisch staatsbestel tot een gevaar begon te worden.

Evenals de andere partijen had de S.D.A.P. onder de gevolgen van deze verstarring te lijden. Na vier jaren van geestelijke en organisatorische activiteit mochten we al zeer gelukkig zijn, als wij enkele procenten van de kiesdeler vooruit konden gaan. Onze Partij was innerlijk wel zo sterk, dat zij de last van deze op zichzelf weinig opwekkende gang van zaken, lange tijd kon dragen; voor de toekomst lag hier echter een gevaar, dat herhaaldelijk voor de oorlog is gesignaleerd. Gelukkig mag worden vastgesteld, dat onze Partij in geestelijke zin de vaart der gebeurtenissen wist bij te houden; in de laatste jaren wist zij op staatkundig gebied opnieuw een stuwende kracht te zijn en leiding te geven ook aan anderen. Hierbij denken wij met name aan de leidende gedachten van het Plan van de Arbeid en van de Planactie. Een en ander versterkte wel ons gezag, doch onze aanhang niet in zulk een mate, dat een verschuiving van betekenis te onzen gunste zich manifesteerde.

In deze vorm vooral toonde zich de verstarring aan onze Partij; — de verstarring die tot een wijdverbreide politieke vermoeidheid zou kunnen leiden en ongetwijfeld reeds lag aan de wortel van de onlustgevoelens, die zich in enkele lagen van de bevolking ten aanzien van de politiek in het algemeen vertoonden.

Voor deze teleurstellende gang van zaken — of moet liever van het ontbreken van iedere „gang” kan worden genoemd: de incompetentie van de oude bestuursvormen voor de nieuwe ingrijpende sociaal-economische taak van de overheid; de verouderde partij-indeling; de evenredige vertegenwoordiging.

Ten aanzien van het eerste punt, — een verschijnsel, dat door de sociaal-democratie niet slechts het eerst gezien, maar zelfs voorzien is — hebben wij in de rapporten over „Nieuwe Organen” en over het „Staatkundig Stelsel” onze houding bepaald: de oplossing moet gezocht worden in de functionele decentralisatie en het is van grote betekenis, dat deze gedachte, mitsgaders de overtuiging, dat zij in volstrekt democratische zin kan en moet worden uitgewerkt, in alle waarlijk Nederlandse partijen geleidelijk aan zijn aanvaard.

Alvorens over de partij-indeling te spreken, een enkel woord over de Evenredige Vertegenwoordiging. Dit kiesstelsel, dat meer waardering verdient uit abstract-wiskundig dan uit sociaal-psychologisch oogpunt, heeft de strekking, de nadelen van de Nederlandse partij-indeling te versterken, te verduurzamen, en voor een critisch publiek extra duidelijk te maken. Dit stelsel werkt de partysplitsing in de hand en bemoeilijkt daardoor zowel de vorming van een kabinet als de doelmatige activiteit van de volksvertegenwoordiging. Van de vele andere fouten, welke hier nog slechts genoemd deze: dat de E.V. uit de verkiezingsstrijd — en daarmee uit dat deel van het politieke leven, dat alle staatsburgers raakt — de elementen van spanning, kans en extra-inspanning heeft doen verdwijnen; elementen, die juist geschikt zijn, om den „hominem ludentem” zich verbonden te doen gevoelen met het staatkundig leven.

Hoofdzaak is thans voor ons het vraagstuk van de partij-indeling. Het naast elkaar werken van „rechtse” en „linkse” partijen moet wel veelzins onvruchtbaar blijven, omdat wij hier te maken hebben met staatkundige organisaties, die op ongelijkssoortige grondslag zijn opgetrokken. Het is alsof de rechtse partijen de geestelijke en vooral de direct-kerkelijke vraagstukken hebben losgemaakt uit het grote complex van de staatkundige problemen. De andere partijen stellen het volledig staatkundige beginsel op de voorgrond. Zo vecht men veelal niet tegen elkaar, doch beiderzijds slaat men in de lucht, langs elkaar heen.

Uiteraard ontkennen wij niet de betekenis van de geestelijke problemen. Wij weten, dat er ook nu nog tegenstellingen zijn, waarbij de scheidingslijn rechts-links reëel is (zogezegde „zedelijkheidswetgeving” enz.). Evenmin ontkenen wij, dat de kerkelijke partijen in de geschiedenis van ons volk haar zin en haar taak hebben gehad.

Zijn zij in de strijd voor de gelijkstelling van bijzonder en openbaar onderwijs groot geworden, haar eigenlijke taak reikte verder: zij hebben voor twee belangrijke volksgroepen de ontvoogding bewerkstelligd; hen, die tot deze groep behoren, tot volwaardige staatsburgers gemaakt. Het is dezelfde actie (met eenzelfde resultaat), die de S.D.A.P. voor en met het grootste deel van de Nederlandse arbeidersklasse heeft gevoerd.

Heeft zulk een actie eenmaal haar doel bereikt, dan rijst voor deze partijen onherroepelijk de vraag, in hoeverre zij recht van bestaan behouden. De S.D.A.P. heeft dit recht gezocht en gevonden in haar nieuwe staatkundige program: een program dat wijst in de richting van de vorming van een volkspartij op brede grondslag. Anders staat het voor de rechtse partijen; bij haar onveranderd voortbestaan speelt de wet van de traagheid een meer dan betamelijk sterke rol. Ook al mogen er dan nog ideologische tegenstellingen bestaan, die somtijds voor een zo gaarne theologiserend volk als het onze veel aandacht vragen, de dringende problemen van de naaste toekomst liggen elders. De-kerkelijke partijen zijn aldus geworden tot een remmende, ja storende kracht. De ongelijksoortige partijvorming leidt tot allerhande verwarring, verdoezeling, vervalsing vaak ten aanzien van de grote sociaal-economische vraagstukken. Dit blijkt bij de regeringsvorming, het blijkt telkenmale bij stemmingen in het parlement, enz.

Om misverstand te voorkomen moeten wij op deze plaats stellen, dat een democratisch staatsbestel *beginself*partijen vraagt, politiek optreden van belangengroepen is uit den boze. Doch deze beginselen moeten worden gezocht op staatkundig terrein en daar alleen.

Niemand kan de illusie hebben, dat de rechtse partijorganisaties gemakkelijk tot zelfmoord zullen kunnen bewogen worden; dit is minder, nu met name de anti-revolutionairen zich in deze tijd zo krachtig hebben betoond. Toch is gebleken, dat er onder de leidende figuren in die partijen enkele zijn, die voor de roep om vernieuwing van partij-indeling niet geheel doof geacht kunnen worden te zijn. Bij het vertrouwelijk contact, dat enkelen onzer over dit vraagstuk met bedoelde figuren mochten hebben, is zelfs de procedure ter sprake gekomen. Het is niet te verwachten, dat enige partijleiding na de oorlog „niet thuis” zal geven; de vernieuwing, zo zij al mogelijk is, is slechts te verwezenlijken „door de oude organisaties heen”. In ieder geval zal in de eerste periode na het herstel van de zelfstandigheid samenwerking van alle waarlijk-Nederlandse partijen noodzakelijk zijn voor het herstel van het normale leven en voor de bepaling van onze internationale positie voor de toekomst. Voor hen, die vroeger onze felste tegenstanders waren, staat nu wel vast, dat wij ons aandeel in dit werk van nationale opbouw zullen moeten hebben. Ook voor onszelf moet het, dunkt mij, vanzelfsprekend zijn, dat wij ons aan deze plicht in geen geval onttrekken.

Samenwerking is eveneens nodig, omdat een groot deel van ons volk het kwalijk zou verdragen, zo direct de oude partijstrijd op dezelfde wijze werd hervat.

Niet slechts om dit te voorkomen, maar vooral om een gelegenheid te bieden aan de denkbeelden omtrent vernieuwing van de partij-indeling om zich te concretiseren, zal het noodzakelijk zijn, voorlopig *geen* nieuwe verkiezingen uit te schrijven. Gebeurde dit wel, dan zouden stellig de oude partijen in dezelfde slagorde in het strijdperk verschijnen.

„Door de oude organisaties heen”..... Zij, die dit willen ontkennen en met behulp van de Unie of dergelijke producten van revolutiebouw onmiddellijk „iets nieuws” willen, gaan, naar het mij voorkomt gevaarlijke wegen. Bij de vernieuwing van het partijwezen zullen wij zo sterk mogelijk aan de onderhandelingstafel moeten verschijnen; wij moeten onszelf zijn, ons bereid verklarend, mede te werken in een richting, die aansluit aan ons oude streven naar vorming van een brede volkspartij. Zou het, boven hoop en verwachting, mogelijk blijken, een radicale vernieuwing in de partijleiding te bewerkstelligen, dan....., maar ook eerst dan zullen wij moeten tonen, voor dat doel bereid te zijn tot het brengen van offers, zo nodig tot het brengen van zeer grote offers. Uiteraard zal onze houding mede bepaald worden door hetgeen aan het licht komt, als de publieke opinie zich weer in vrijheid zal kunnen uitspreken en vormen.

Tenslotte gaat het ons niet om onze partijorganisatie, maar om de behartiging van de belangen van het gehele volk. Doch die volksbelangen vragen, naar onze oprechte overtuiging, verwezenlijking van de grote denkbeelden, die in ons program waren neergelegd. Slechts als wij voor deze denkbeelden door verandering van partijsysteem groter aanhang en dus groter mogelijkheid van verwezenlijking kunnen verwerven, zijn wij verplicht, onze medewerking te verlenen; doch in dat

geval zullen wij het ook *moeten* doen, omdat de gezondheid van de Nederlandse democratie van het voortduren van de oude irreal geworden tegenstellingen in toenemende mate schade zal ondervinden.

Toen reeds in 1941 sociaal-democraten, die in de Nederlandse Unie actief waren, zich „avanceerden” naar het standpunt dat bij voorbaat de S.D.A.P. geofferd zou moeten worden aan de toekomstige eenheid van het vooruitstrevende Nederlandse volksdeel, heeft de Partijsecretaris, als leidraad voor het Partijbestuur een nota samengesteld, die in 1942 door het P.B. is aanvaard. De nota luidde:

Het sociaal-democratisch partijverband na de bezetting.

Nadat de S.D.A.P. in Juli 1940 door den Rijkscommissaris aan den heer Rost van Tonningen in handen was gegeven en dientengevolge de Partij zichzelf heeft geliquideerd, zijn vele der vroegere S.D.A.P.-leden — in de verwachting dat ons volk te eniger tijd toch weer vrij zou komen — aanvankelijk van mening geweest, dat, zodra de vrijheid zou zijn herkreten, de oude partij zou worden hersteld en op de wijze als vóór Mei 1940 haar plaats en strijdpolitie in de Nederlandse partij-groepering zou hernemen.

Andere S.D.A.P.-ers daarentegen hebben zich heel spoedig op het standpunt gesteld, dat na de bezetting „de oude politieke verhoudingen” niet zullen en ook niet moeten terugkeren.

Langzamerhand is, meen ik, het laatste standpunt, in deze algemene formulering, meer algemeen door de vroegere S.D.A.P.-ers aanvaard.

Tegelijkertijd is ook het inzicht gerijpt, dat straks het Nederlandse volk in de grootst mogelijke eendracht en geslotenheid zal moeten samenwerken aan de heropbouw van de Nederlandse Staat, staatkundig, economisch, cultureel en sociaal. Dit wordt gezien als een nationaal belang, dat dient te domineren over alles wat zou kunnen herinneren aan de vroegere politieke groeperingen.

Dit vooropstellen van het nationale belang heeft sommige vroegere S.D.A.P.-ers, die zich ook thans nog sociaal-democraat noemen, geleid tot de opvatting, dat straks de nieuwe Nederlandse Staat geen „partijen-staat” moet zijn. Volgens hen zal de nieuwe Nederlandse volksgemeenschap slechts plaats moeten bieden aan twee politieke stromingen: de ene, die van de vooruitgang, van het nieuwe; de andere, die van het behoud, van het oude. Zij zijn bereid daarvan ook deze consequentie te aanvaarden, dat de S.D.A.P., noch in haar oude vorm en met haar vroegere strijdmethoden, noch ook in geheel herziene vorm, terugkeert. Zij vleien zich met de hoop, dat ook de andere politieke partijen niet terugkomen; in ieder geval willen zij niet dat in de wederoprichting van een soc.-dem. partij anderen aanleiding zullen vinden om ook hun vroegere partijen weer in het leven te roepen.

Thans reeds hierover ons uit te spreken, komt mij wel noodzakelijk voor. De sociaaldemocraat, die uit de gebeurtenissen in deze bezettingstijd en eventueel uit de feitelijke politieke verhoudingen van vóór Mei 1940, de les trekt, dat hij zijn sociaaldemocratische overtuiging, om der wille van het nationale belang, zoals hij dat ziet, moet prijsgeven, die plaatst zichzelf daarmee welbewust, buiten de sociaaldemocratische gemeenschap. Maar dat men zich als sociaaldemocraat blijft bekennen en desondanks afstand doet van de vrijheid als sociaaldemocraat te getuigen, schijnt mij onjuist. Waarom zouden er in een nieuw, *democratisch geconstitueerd* Nederland geen politieke partijen mogen bestaan? Zullen anderen, indien ze werkelijk door beginselen geleid worden, het wel of niet herstellen van hun vroegere politieke partij afhankelijk stellen van wat sociaaldemocraten doen of laten? En nog veel meer: zullen sociaaldemocraten dit voor hun toekomst zo belangrijke vraagstuk laten beslissen door wat anderen eisen of waar anderen mee dreigen? Ik beantwoord deze vragen ontkennend.

Mogelijk, gewenst en noodzakelijk — en zonder schade voor enig „nationaal belang” — acht ik voor de tijd na de bezetting, dat de verschillende belangrijke stromingen of groepen, die er dan zullen blijken te zijn, gezamenlijk zoeken naar het compromis waarop — onder een sterk centraal gezag, dat steunt op de grootst-mogelijke meerderheid van het volk — de reconstructie van de Nederlandse Staat zal worden voltrokken en dat, daarnaast, de verschillende groepen haar verder

liggende doelstellingen, steunende op beginselen en strevende naar verwezenlijking van de idealen, in volledige vrijheid in het openbaar propageren.

Nadrukkelijk wil ik daarbij uitspreken, dat de sociaaldemocraten aan de grote nationale wederopbouw hun volle aandeel zullen moeten leveren. Maar dan ook als sociaaldemocraten.

In het zoeken naar overeenstemming met andere groepen van Nederlanders, die principieel democratisch zijn en die eerlijk naar nieuwe economische en sociale verhoudingen — en eventueel ook naar een nieuwe partijformatie — willen streven, zal voor den sociaaldemocraat zijn sociaaldemocratische beginsel leidraad moeten zijn, teneinde de reconstructie, naar zijn inzichten, zo vruchtbaar mogelijk te beïnvloeden.

In de economische en sociale opvattingen van zeer vele Nederlanders, — vroeger politiek-indifferent of behorende tot de toenmalige „burgerlijke” partijen —, heeft zich naar uit vele verschijnselen mag worden afgeleid, een evolutie voltrokken, die gaat in de richting van de door de sociaaldemocraten gepropageerde beginselen. Dit opent het perspectief voor een belangrijke verbreding van de basis van een nieuwe sociaaldemocratische beweging na de bezetting. In hoeverre deze verbreding een gevolg zal kunnen zijn van veranderde inzichten in het kiezerscorps van de vroegere coalitiepartijen van „rechts”, dan wel tot inkeer van andere inzichten bij vroegere a-politieke of zelfs anti-politieke groepen in agrarische, middenstands-, intellectuele en arbeiderskringen, behoeft hier thans niet nader te worden onderzocht.

Om met andere groepen tot overeenstemming te komen over het wederopbouw-program in het Nederland van na de bezetting, zullen de sociaaldemocraten tot concessies aan hun eigen verlangens bereid moeten zijn.

Om de nieuwe sociaaldemocratische beweging aantrekkelijk en toegankelijk te maken voor vroeger van de S.D.A.P. afkerige groepen van het Nederlandse volk, zullen de sociaaldemocraten bereid moeten zijn met representanten van deze groepen in overleg te treden over nodige en mogelijke herziening van de formulering van sociaaldemocratische doelstelling en van de strijdmethoden.

In geen van beide gevallen zal van het beginsel zelf iets geofferd moeten worden. Een beginsel belijden wil zeggen, voor een beginsel getuigen. Voor een beginsel getuigen vereist een apparaat, een organisatie, een partij, een beweging.

Resumerend en concretiserend stel ik mij de volgende mogelijkheid voor:

Onmiddellijk na de bevrijding wordt een oproep gericht tot alle vroegere leden van de S.D.A.P., met de uitnodiging zich in nieuw, voorlopig, sociaaldemocratisch verband aaneen te sluiten; afdelingen te vormen, voorlopige afdelingsbesturen te kiezen; geld bijeen te brengen. Voorts worden zoveel mogelijk mededelingen gedaan over de voorbereidingen tot het stichten ener nieuwe partij; tegelijkertijd wordt een oproep gericht tot het Nederlandse volk, waarin — naast een uiteenzetting van de taak die de sociaaldemocraten zich in de reconstructie van de Nederlandse Staat stellen — een beroep wordt gedaan op allen die willen streven naar de verwezenlijking van het Socialisme op democratische grondslag; dit beroep moet de strekking hebben uit te nodigen tot aansluiting bij de nieuwe sociaaldemocratische organisatie, met de bedoeling dat allen, die aan deze uitnodiging gehoor geven, volledig hun aandeel zullen kunnen hebben aan de voorbereiding van de definitieve stichting der nieuwe partij of beweging; inmiddels worden commissies ingesteld, die opdracht krijgen de constitutie van de nieuwe organisatie voor te bereiden; in deze commissies worden ook voorstanders van de sociaaldemocratische doelstelling, die vóór Mei 1940 geen leden van de S.D.A.P. waren, opgenomen;

het concept door deze commissies uitgewerkt wordt voorgelegd aan de provisorische partijleiding, die een definitief ontwerp met toelichting ter discussie en amendering aan de afdelingsvergaderingen voorlegt;

ontwerp en amendementen komen daarna in een partijraadsvergadering (oude, enkelvoudige, of dubbele samenstelling, aangevuld met daarvoor naar de mening der provisorische partijleiding in aanmerking komende nieuwe medestanders) in bespreking;

eerst daarna komt een congres bijeen om de nieuwe partij of beweging te constitueren.

Bij het lezen van deze stukken bedenke men, dat zij meer dan drie jaren geleden zijn geschreven.

Ook in het vele persoonlijke contact, dat in de bezettinsjaren gelegd is met mensen van allerlei richting is — bij alle bereidverklaring tot beraad en overleg — dit standpunt steeds volgehouden en toen eindelijk in Mei van dit jaar de Duitse capitulatie kwam, waren de voorbereidingen gereed om overeenkomstig deze gedachten aan het werk te gaan.

Velen, die tot de leiding van de Partij behoorden en anderen, die als vooraanstaanden kunnen worden beschouwd, hebben het aanzien van de Partij vergroot en de toenadering tot onze beginselen bevorderd van mensen, die vóór 1940 onverschillig of zelfs vijandig tegenover ons hebben gestaan. De grote activiteit van partijgenoot J. H. Scheps mag in dit verband in het bijzonder worden genoemd. Daarnaast zijn er tallozen in het land, die als sociaal-democraat plaatselijk een geheel andere en betere verstandhouding hebben geschapen met andersdenkenden en tegenstanders. Tenslotte zijn er ook in de verzetsbeweging verbindingen aangeknoopt, die blijvend van invloed zullen zijn op de plaats, die het democratisch socialisme in het Nederlandse volk zal innemen.

In Mei 1944 is — nadat in de illegale pers en met name in „Het Parool” de S.D.A.P. was uitgeschakeld als politieke groepering, die waardig werd geacht om terug te keren in een bevrijd Nederland — als illegaal sociaal-democratisch orgaan „Paraat” verschenen.

In Augustus 1944 kwam „De Baanbreker” als tweede en kort daarna „Vrije Gedachten” als derde illegaal sociaal-democratisch orgaan. Een woord van dank aan de partijgenoten die het initiatief hebben genomen, voor wat zij, ieder op hun wijze, voor de sociaaldemocratie hebben gedaan.

Voorals „Vrije Gedachten” heeft zich verdienstelijk gemaakt door het doen drukken en verspreiden van een aantal publicaties, die voor de Partij van belang waren.

Sociaal-economische, Staatskundige en Culturele voorbereidingen van de Wederopbouw.

Vrijwel gedurende de gehele duur van de bezetting, heeft het Partijbestuur zich bezighouden met besprekingen over de wederopbouw en de vernieuwing.

In de algemene en beschouwende beraadslagingen hebben hieraan, ook buiten het Partijbestuur, tal van partijgenoten hun aandeel geleverd, terwijl ook in dit opzicht zeker invloed is uitgegaan van de discussies, die in Buchenwalde eerst en in Sint Michielsgestel later, door en met sociaaldemocraten in gijzeling, zijn gevoerd. In het Partijbestuur zijn het in het bijzonder Drees, In 't Veld, Vos en v. d. Kieft geweest, die hierover voorbereidende nota's hebben geschreven. Het resultaat van een en ander kan men, door Drees samengevat, ongeveer terugvinden in de stukken die verzameld zijn in de na de bevrijding uitgegeven brochure „Op de Kentering”.

Overige bemoeiingen.

Bij de onvolledige opsommingen van de werkzaamheden van het Partijbestuur en zijn leden, moet toch nog vermeld worden, dat in bezettingstijd besprekingen hebben plaats gehad over de Radio-Omroep en de taak van de Omroepverenigingen in en na de bezetting; over de oprichting en de werkzaamheid der Stichting voor Maatschappelijk Werk; over de invloed die de „basis-verbreding” op de inrichting, de werkwijze en de mentaliteit van de Partij zou dienen te hebben; over de verhouding N.V.V.—S.D.A.P.; over de N.V. „De Arbeiderspers” en de dagbladpers; over de vraagstukken van volksoptwikkeling en -voorlichting; over de terugkeer van de vroegere „neven-organisaties” enz.

In een bespreking in 1941 met vertegenwoordigers van het vroegere N.V.V. gehouden, werd overeengekomen, dat na de bevrijding de vroegere organisatorische verbindingen tussen het N.V.V. en de S.D.A.P. niet zouden worden hersteld. Ten aanzien van „De Arbeiderspers” werd afgesproken, dat de gebouwen, persen en andere bezittingen onmiddellijk weer in bezit zouden genomen worden; dat „Het Volk” en zijn kopbladen direct weer zouden verschijnen en dat aanvankelijk de oude toestand van de Naamloze Vennootschap, met N.V.V. en S.D.A.P. als gelijke aandeelhouders, zou worden hersteld. Te zijner tijd zou (zal) dan worden beslist of een andere regeling voorkeur verdient of noodzakelijk is. Als Hoofdredacteur zou Dr. Wiardi-Beckman en als Directeur J. v. d. Kieft optreden. De voorbereidingen voor het herstel van de dagbladpers werden gelegd in handen van een commissie, bestaande uit: E. Kupers, M. A. Reinalda, J. v. d. Kieft en K. Vorrink. Later is een en ander opgedragen aan de partijgenoten E. Kupers, J. v. d. Kieft en W. Drees. In de plaats van Wiardi-Beckman, die begin 1942 was gearresteerd, werd K. Voskuil uitgenodigd zich voorlopig met de Hoofdredactie te belasten, zodra wij zelf weer de krant zouden kunnen uitgeven. Besloten is ook de naam „Het Volk” te vervangen door „Het Vrije Volk” en deze naam voor het gehele land aan de krant te geven.

Door E. Ribbius-Peletier werd contact gehouden met vrouwenclubs van welke sommige gedurende de bezettingsjaren geregeld hun bijeenkomsten met een kring van vertrouwde leden bleven voortzetten, andere bij bijzondere gelegenheden als Meiviering en Kerstfeest samen kwamen. In 1941 ontvingen de clubs tegen de eerste Mei een aantal begonia-knollen ter uitdeling aan hun leden, zodat deze zomer in honderden gezinnen in ons land de rode bloemen spraken van verbondenheid en trouw aan onze beweging. In de volgende jaren moesten wij door gebrek aan materiaal ook dit symbool missen.

Door het deelnemen aan verschillende discussiekringen had E. Ribbius-Peletier gelegenheid ook onder politiek anders denkende vrouwen belangstelling en begrip voor onze denkbeelden te wekken.

Het Partijbestuur heeft een vrij uitgebreide Commissie ingesteld met een omvangrijke opdracht. In de brief, waarin de leden der Commissie om hun medewerking wordt gevraagd, vindt men ongeveer de taak dezer Commissie omschreven. De brief luidde:

Amsterdam, 17 Mei 1945.

W.P.,

Er liggen straks, bij de wederoprichting der Partij een aantal vraagstukken ter oplossing ten aanzien van de geestelijke grondslagen en de culturele taak der democratisch-socialistische beweging.

De „verbreding van de basis der Partij”, waarnaar oprecht wordt gestreefd en die ook mag worden verwacht, heeft deze vraagstukken meer actueel gemaakt. Daar is het brede terrein van werkzaamheid der vroegere „neven-organisaties” in de toenmalige „moderne arbeidersbeweging”: het „Instituut voor Arbeiders-ontwikkeling”, de Arbeiders-Radio-Omroep, de „Arbeiders-Jeugd-Centrale”, de Arbeiders-Sportbond, de Arbeiders Zang- en Muziekverenigingen enz. Daar is ook het speciale werk, dat de Bond van Soc. Dem. Vrouwenclubs op cultureel en ontwikkelingsgebied deed.

Moeten al de bemoeiingen van deze organisaties straks door de Partij opnieuw ter hand worden genomen? Moet het terrein dezer werkzaamheden worden uitgebreid, dan wel is beperking geboden?

Moeten de oude organisatorische vormen daartoe hersteld of moeten er nieuwe gecreëerd worden? Moet deze meer of minder dan vroeger onder de directe invloed van de Partij worden gesteld?

Moet het eventueel aan andere organisaties of instellingen worden overgelaten, op deze gebieden te voorzien in de uiteenlopende behoeften van de verschillende groepen van partijleden? Of moet de Partij met anderen deelgenoot zijn in het stichten van nieuwe meer onafhankelijke en algemene lichamen?

Ook de behoefte om straks meer dan vroeger hetzij met de Partij direct, hetzij op andere wijze door samenwerking tussen leden van de Partij aan „maatschappelijk werk” (de sociale zorg voor hen die vroeger bij de instellingen voor Armenzorg terecht moesten enz.) mee te doen, werpt in dit kader vraagstukken op.

Hoe kunnen tot de Partij — zonder dat zij vervlakt tot uitsluitend parlementair-politieke organisatie en verkiezings-apparaat — toetreden zij, wier geestelijk leven zich beweegt op gebieden, die geheel buiten de partij-bemoeiingen liggen, terwijl zij met de maatschappelijke doelstelling der Partij geheel instemmen en hoe kan tegelijkertijd de Partij bevrediging geven aan hen, die in de idee van het democratische socialisme volledige vulling vinden?

Het voorlopige Partijbestuur heeft besloten een uitgebreide en veelzijdige samengestelde commissie in te stellen, die de opdracht krijgt al deze problemen te onderzoeken en te rapporteren of en op welke wijze de taak van de Partij in deze kan worden vastgesteld en omschreven.

In opdracht van het P.B. verzoek ik u mij mede te delen, of ge bereid zijt een benoeming tot lid van deze Commissie te aanvaarden.

Uw antwoord gaarne binnenkort tegemoetziende en met vriendelijke groeten,
namens het voorlopige P.B.
KEES WOUDEBERG,
Secretaris.

Door de gebrekkige verkeersmogelijkheden is de Commissie nog niet geïnstalleerd kunnen worden. Leden dezer Commissie zijn:

Ds. Buskes,	Amsterdam-O.
B. Schaper,	Amsterdam-Z.
H. Stufkens,	De Bildt.
Mr. E. Ribbius-Peletier,	Amsterdam-Z.
M. A. Reinalda,	Haarlem.
M. van Veen,	Groningen.
S. de Jong,	Enschede.
H. v. Laar,	Amsterdam-O.
G. Nederhorst,	Gouda.
M. G. Warffemius,	Delft.
Kees de Boer,	Amsterdam-N.
D. Heroma-Meilink,	Dordrecht.
Jan Peters,	Amsterdam-C.
Koos Vorrink,	Amsterdam-Z.

Ook een commissie, die tot taak zou krijgen de Partij voor te lichten over de reorganisatie van het onderwijs (lager, middelbaar en hoger) was in voorbereiding en reeds waren de partijgenoten mr. A. de Roos (Amsterdam), M. van Veen (Groningen) met prof. Kruyt uit Utrecht overeengekomen een taakomschrijving voor de in te stellen Commissie te ontwerpen, toen de September-gebeurtenissen in 1944 ook deze plannen onuitvoerbaar maakten.

Hetzelfde was het geval met het plan om een Commissie voor het agrarische vraagstuk in zijn volle omvang in te stellen, waarvoor reeds door S. L. Mansholt een nota was geschreven.

In Januari 1944 is de „Koloniale Commissie” van N.V.V. en S.D.A.P. haar werkzaamheden weer begonnen. In de plaats van enige leden, die niet meer konden deelnemen (tot hen behoorden o.a. de bekwame en diep-betreunde partijgenoot prof. J. J. van Gelderen, die ons in Mei 1940 is ontvallen, en J. E. Stokvis, die was „ondergedoken”), werden andere partijgenoten aangezocht. De Commissie bestond toen uit: E. Kupers, voorzitters; L. N. Palar, secretaris; W. Drees, N. Vijlbrief, H. de Dreu, C. Hagen, J. Roorda, G. Slotemaker de Bruïne, W. Midden-dorp en Kees Woudenberg.

De Commissie heeft een aantal malen vergaderd, totdat de gebeurtenissen in September 1944 het ook haar onmogelijk maakten, haar werk voort te zetten.

Na de bevrijding heeft het Partijbestuur de Commissie, die als N.V.V.-S.D.A.P.-Commissie niet meer kon optreden en wier naam als „Koloniale Commissie” niet meer in overeenstemming met de nieuwe verhoudingen was, gereorganiseerd als Partij-Commissie.

Kupers nam toen, wegens drukke werkzaamheden geen nieuwe benoeming aan, terwijl ook Drees buiten de Commissie wenste te blijven. J. E. Stokvis is nu weer actief in de Commissie-Indonesië werkzaam en als nieuw lid is toegevoegd mr. Fruin.

In Augustus 1944 is er, ter herdenking van het 50-jarig bestaan der S.D.A.P., een door Drees geschreven folder uitgegeven. De oplaag, die door „Vrije Gedachten” verzorgd en vrij groot was, is voor een deel niet verspreid kunnen worden, doordat zij opgeborgen was in een gebouw, waarin onverwachts de Duitsers intrek namen. Het geschrift is in de brochure „Op de Kentering” opgenomen.

Nog heeft het Partijbestuur in bezettingstijd de voorbereidingen getroffen voor het scheppen van de instanties, die voor de zuivering nodig zouden zijn.

Het betrof de volgende regeling:

Zuivering der Partij en haar wederoprichting.

I. Door het Partijbestuur worden ter berechting van de leden der Partij, die haar aanzien hebben geschaad of haar beginselen hebben verzaakt, door in bezettingstijd in hun plicht als Nederlander en/of als sociaal-democraat te kort te schieten:

- a. een Centrale Ereraad van vijf leden en
- b. een Zuiveringscommissie van drie leden in elk der elf provincies en in de steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag ingesteld.

II. De Centrale Ereraad behandelt direct alle gevallen, waarbij betrokken zijn:

- a. leden van het Partijbestuur;
- b. leden der S.D. Kamerfracties;
- c. leden van Gedeputeerde Staten;
- d. wethouders;
- e. burgemeesters;
- f. redacteuren van de Arbeiderspers;
- g. leiding-gevende functionarissen van de Arbeiderspers;
- h. leden van de Hoofdbesturen der zg. nevenorganisaties van de Partij (Instituut, V.A.R.A., N.A.S.B., Bonden van Muziek-, Zang-, Toneelver.).

III. De Zuiveringscommissies behandelen alle overige gevallen van personen, die binnen haar gebied woonachtig waren in de tijd, dat de handelingen of nalatigheden geschieden, die tot een beschuldiging of tot het vragen van een onderzoek aanleiding gaven.

IV. Van de uitspraak van de Centrale Ereraad bestaat geen beroep. Van de beslissingen van de Zuiveringscommissies bestaat beroep op de Centrale Ereraad. Dit beroep dient binnen één maand na de uitspraak van de Zuiveringscommissies bij de Centrale Ereraad te zijn ingediend.

V. Zowel de Centrale Ereraad als de Zuiveringscommissies zijn verplicht, alvorens een veroordelend vonnis uit te spreken, de aangeklaagde te horen.

VI. De Zuiveringscommissies zijn gehouden van ieder door haar te behandelen geval een dossier aan te leggen en dit dossier — ook indien niet in hoger beroep wordt gegaan — in handen te stellen van de Centrale Ereraad.

VII. Bij veroordeling kunnen de Centrale Ereraad en de Zuiveringscommissies:

- a. volstaan met een — al of niet openbaar bekend te maken — afkeuring;
- b. besluiten, de veroordeelden niet tot het lidmaatschap der Partij toe te laten of hen te royeren, dan wel hen niet tot een bestuursfunctie in de Partij toe te laten, c.q. hen daaruit te ontzetten; van veroordeelden, die een openbare functie bekleden, te vorderen, hun functie ter beschikking te stellen.

VIII. Als plichtsverzaking, bedoeld sub. I, geldt:

- a. het passief zijn ten aanzien van de maatregelen der Duitse bezetters, waar actief handelen plicht was;
- b. het actief — al of niet tegen beloning — meewerken aan zulke maatregelen, waar weigering om mee te werken redelijkerwijs kon worden gevergd;
- c. het in enigerlei vorm medewerken aan nationaal-socialistische propaganda.

IX. De Centrale Ereraad en de Zuiveringscommissies nemen kennis van alle gevallen, die door instanties en leden der Partij te harer kennis worden gebracht en onderzoeken of de aanklachten voldoende gemotiveerd zijn om in behandeling te worden genomen. Zij behandelen voorts de gevallen, waarin door Bijzondere Rechtbanken of Tribunalen tegen leden der Partij een veroordeling is uitgesproken. Leden der Partij kunnen voor zichzelf een onderzoek verlangen, ook indien tegen hen geen aanklacht is ingediend.

Besluiten van het P.B. in verband met de zuivering en ten behoeve van het werk van Centrale Ereraad en Zuiveringscommissies.

Tot het lidmaatschap van de Partij kunnen niet worden toegelaten:

- a. zij, die lid zijn geweest van de Ned. Soc. Werkgemeenschap, of die groep metterdaad in woord en/of geschrift hebben gesteund of aanbevolen;
- b. zij, die na de oprichting van het Ned. Arbeidsfront een functie in die organisatie hebben bekleed of in woord en/of geschrift het N.A.F. hebben gesteund of aanbevolen;
- c. zij, die daarwerkelijk de Nat.-Soc. Beweging of instellingen van de N.S.B. hebben gesteund of aanbevolen;
- d. zij, die door een vonnis van een Bijzondere Rechtbank of Tribunaal van hun burgerrechten zijn beroofd.

Voor hen, die door dit besluit van het lidmaatschap der Partij zijn uitgesloten wordt de gelegenheid opengesteld de Centrale Ereraad te verzoeken hun geval te onderzoeken en te berechten.

Leden, die bij de voorlopige wederoprichting van de Partij, op grond van hun ten laste gelegd plichtsverzuim in de bezettingstijd, als schadelijk voor de invloed van de Partij worden beschouwd, kunnen — in afwachting van het onderzoek en de behandeling van hun geval door de Zuiveringscommissie of door de Centrale Ereraad — onmiddellijk als lid geschorst worden, dan wel kan de uitoefening van de rechten aan hun lidmaatschap verbonden, gestaakt worden.

De bevoegdheid tot het nemen van de maatregelen wordt gelegd in handen van een Commissie van drie leden, te benoemen door de Voorlopige Gewestelijke Contact-Commissie. Deze „Commissie van drie” neemt haar beslissingen, hetzij op eigen initiatief, hetzij op verzoek van de Voorl. Gew. Cont.-Commissie, een afdelingsvergadering, een voorlopig afdelingsbestuur of een partijgenoot.

Het onderzoek en de behandeling van een bij een Zuiveringscommissie of bij de Centr. Ereraad aanhangig gemaakte aanklacht kan als geëindigd worden beschouwd, indien de aangeklaagde zich uit eigen beweging terugtrekt van het lidmaatschap der Partij of uit de functies, die hij in of voor de Partij bekleedt. De veroordeling van functionarissen der vroegere neven-organisaties door een Zuiveringscommissie of door de Centr. Ereraad moet zich beperken tot consequenties, die op het lidmaatschap der Partij en de daaruit voortvloeiende rechten betrekking hebben.

In de Centrale Ereraad zijn benoemd als leden en plaatsvervangende leden:

H. G. Scholten	Zaandam	Voorzitter
B. v. d. Waerden	Amsterdam	Secretaris
L. A. Donker	Rotterdam	
M. J. Engelvaart	Aalsmeer	
J. le Poole	Leiden	
A. de Roos	Amsterdam	
J. H. Scheps	Den Dolder	
J. Valkhoff	Den Haag	
H. de Vroome	Steenwijk	
H. Willemse	Rotterdam	

Ten slotte de samenstelling van het Partijbestuur:

In 1940 bestond het uit:

Koos Vorrink, Voorzitter

Dr. E. Boekman

S. R. de Miranda

Mr. J. in 't Veld

Mr. E. Ribbius Peletier, secretaresse

Kees Woudenberg, secretaris-penningm.

dagelijks bestuur

En voorts uit:

Ir. J. W. Albarda

W. Drees

Mr. M. v. d. Goes v. Naters

J. v. d. Kieft

J. E. Stokvis

J. Tuin

A. de Vries—Bruins

A. B. de Zeeuw.

Toen in 1940, door het overlijden van Boekman, het vertrek van Albarda en de gijzeling van Drees en v. d. Goes v. Naters het P.B. zeer onvolledig werd, werden dr. Wiardi-Beckman, H. Ploeg Jr. en M. A. Reinalda als P.B.-leden toegevoegd. Tot het najaar van 1941 vergaderde het P.B. in plenum. Daarna werd het werk, met het oog op het toegenomen gevaar, gelegd in handen van een klein uitvoerend bestuur, bestaande uit Koos Vorrink, J. v. d. Kieft en Kees Woudenberg. Bij uitzondering kwam het P.B. nog in plenaire zitting bijeen.

Toen Drees uit Buchenwalde terugkeerde in October 1941 is hij al spoedig aan het kleine uitvoerende college toegevoegd. Helaas viel Koos Vorrink uit deze beraadslagingen weg, toen hij op 1 April 1943 werd gearresteerd. Pas na de bevrijding in Mei 1945 keerde hij terug. De geveerde beraadslagingen leidden er toe, dat mr. in 't Veld, ir. H. Vos en mr. E. Ribbius-Peletier aan de kleine commissie werden toegevoegd. Ook H. Voskuil, als waarnemend Hoofdredacteur ging al spoedig aan de beraadslagingen deelnemen en toen M. A. Reinalda, die sinds Mei 1942 was ondergedoken, weer in de buurt van Amsterdam kwam vertoeven, was successievelijk het „kleine college” weer tot een 10-tal deelnemers uitgebreid. Ook Partijgenoot L. A. Ankum woonde de beraadslagingen in die tijd weer bij. In het begin van 1945 is mr. G. Slotemaker de Bruine aan het Partijbestuur toegevoegd. In het overleg met de groep illegale partijgenoten, die voornamelijk in Amsterdam, een sociaaldemocratisch verband onderhielden, werd, als vertegenwoordiger ter versterking van het contact met deze groep, pg. Henk van Laar, in het P.B. opgenomen.

Na de bevrijding hebben op uitnodiging van het P.B. nog zitting genomen de pgn. N. Stufkens, Th. A. Fruin en C. van Lienden. De laatste als vertegenwoordiger van de voorlopige partijorganisatie in de eerder-bevrijde Zuidelijke provincies.

In April 1945 heeft het Partijbestuur A. B. de Zeeuw geschorst, omdat deze in verband met zijn houding als Wethouder van Rotterdam, naar

de mening van het P.B. eerst „gezuiverd” moest zijn. De Centrale Ereraad heeft in Augustus l.l. uitspraak gedaan: „De Ereraad vindt geen termen hem (De Zeeuw) uit enige functie te zetten”.

Het thans demissionnaire Partijbestuur bestaat uit:

Koos Vorrink, Voorzitter,

E. Ribbius-Peletier, Secretaresse,

Kees Woudenberg, Secretaris-Penningm.

J. W. Albarda, W. Drees, Fruin, M. v. d. Goes v. Naters, J. v. d. Kieft, Henk van Laar, C. van Lienden, H. Ploeg Jr., M. A. Reinalda, G. Slotemaker de Bruïne, J. E. Stokvis, N. Stufkens, J. Tuin, J. in 't Veld, A. de Vries—Bruins en A. B. de Zeeuw.

Dit verslag is onvolledig. Het is ook eenzijdig. Het kon slechts geven wat vanuit een bepaalde hoek geobserveerd kon worden. Een overzicht van de ontwikkeling en het behoud van het verband in de afzonderlijke gewesten en in de grote steden ontbreekt geheel. Het zal wellicht voor de geschiedenis kunnen worden bewaard, door de verslagen van hen, die in het gewestelijke of lokale contact middelpunten zijn geweest.

Moge dit verslag als verantwoording voldoende zijn om de aanstaande Partijconferentie de gelegenheid te geven tot de discussie en de besluiten, die voor het belang van de Partij nodig zijn.

Van het, in het voor de September-conferentie samengestelde verslag aangekondigde voornemen, om over de V.A.R.A., de Sportbond, het Instituut v. A.O. en „De Arbeiderspers” in dit verslag uitvoeriger te rapporteren, heb ik afgezien, nu inmiddels verschillende zuiveringsorganen zich met het gebeurde in deze organisaties hebben bezig gehouden.

KEES WOUDEMBERG.

Bijlage I.

Op Zaterdagochtend, de 19e Juli, verschenen op het Secretariaat der S.D.A.P. twee heren, die vroegen om de leiding der Partij te mogen spreken. Zij waren in burger en bedienden zich van de Duitse taal. Niet wetende, wie ik voor mij had, deelde ik kortweg mede, dat niemand van de leiding aanwezig was. Zij zeiden daarop van de Sicherheitspolizei te zijn en informeerden of men dan geen verzoek had ontvangen om te verschijnen op het bureau der Duitse politie.

Ik ontkende dit, volkomen in overeenstemming met de feiten.

Mij werd toen medegedeeld, dat ik dan maar mee moest gaan. Hetgeen geschiedde.

Aangekomen in het gebouw der Sicherheitspolizei verzocht ik, mij telefonisch in verbinding te mogen stellen met C. Woudenberg, den secretaris der Partij. Dat werd toegestaan.

Daar de verbinding nog al lang op zich liet wachten, meende men toch voortgang te moeten maken.

Ik werd overgebracht naar een grote zaal, waar zich enige hoge S.S.-officieren bevonden. Na de gebruikelijke formaliteiten werd mij toen door een hunner de in de dagbladders gepubliceerde verordening van den Rijkscommissaris voorgelezen.

Voor de kennisneming daarvan moest ik mijn handtekening plaatsen. Tegelijkertijd werd medegedeeld, dat de heer Rost van Tonningen in het gebouw aanwezig was en dat ik mij te zijner beschikking moest houden.

De heer Rost van Tonningen kwam daarop binnen en werd op vriendelijke wijze aan mij voorgesteld: „Herr Rengelink..... Herr Rost van Tonningen.”

De heer R. v. T. trad werkelijk zeer charmant op, bood mij enige malen een stoel aan en hanteerde vanaf de aanvang de stroopkwast met iets te overmatige ijver.

Allereerst dan wenste hij te gaan naar het gebouw der Arbeiderspers, want daar was heel veel haast bij..... „Uw wagen staat zeker voor?..... Neen, mijn wagen stond niet voor, zodat de redacteur van „Vrijheid, Arbeid, Brood” naast den hoofdsteller van „Het Nationale Dagblad” gezamenlijk naar het Hekelveld reden. De werkelijkheid is soms nog vreemder dan een droom.

De heer Rost van Tonningen was voorzien van een groot gevolg van dames en heren, wier namen mij nogal bekend in de oren klonken. Allen N.S.B.-ers.

Met deze stoet arriveerden wij bij de Arbeiderspers. Daar vond eerst een bespreking plaats met wijlen den heer IJ. G. v. d. Veen, aan wien eveneens mededeling werd gedaan van de nieuwste verordening. De heer Van der Veen was zonder twijfel diep onder de indruk en het onderhoud was zeer tragisch.

Terwijl de heer Kerkmeester achterbleef bij den heer Van der Veen, verzocht R. v. T. mij mede te gaan naar den Hoofdredacteur, den heer Van Overbeek.

Omtrent het onderhoud, dat toen plaats vond, kan ik weinig mededelen. Nadat de heer R. v. T. aan Van Overbeek een nogal vrij lijvig papier ter lezing had gegeven, vroeg deze, na kennisneming van de inhoud daarvan, of hij den heer R. v. T. „onder vier ogen” zou mogen spreken. Hetgeen werd toegestaan.

Na afloop van dit ongeveer drie kwartier durende onderhoud, deelde de heer R. v. T. mede, nu gaarne naar de Tesselschadestraat te willen gaan.

Terwijl wij de trappen van het gebouw der A.P. afwandelden; ontwikkelde zich een gesprek van ongeveer de volgende inhoud: „Mijnheer Rengelink, u denkt natuurlijk, dat dit alles een N.S.B.-rel is. Laat ik u mogen verzekeren, dat daar geen sprake van is. Mijn lidmaatschap van de N.S.B. heeft met deze benoeming van den Rijkscommissaris niets te maken.”

Ik heb slechts mijn schouders opgehaald, waarop de heer R. v. T. weer: „U twijfelt.....”

„U hoeft er niet aan te twifelen, dat ik twijfel”, repliceerde ik toen. „Ik behoef slechts te kijken naar het gevolg, dat achter ons komt, om te weten, dat hier de N.S.B. vertegenwoordigd is.”

De heer R. v. T. bestreed dit en verzocht mij toch met alle mogelijke kracht mijn bestuur mede te willen delen, dat er nu juist voor de S.D.A.P. ongekende mogelijkheden ontstonden. Er zou natuurlijk het een en ander moeten worden gewijzigd, maar het socialisme zou nu worden verwezenlijkt.....

In de Tesselschadestraat bleken de heren min of meer teleurgesteld over de accommodatie der Partij. Men meende, dat heel het gebouw in gebruik was bij de S.D.A.P. De heren verdwenen al weer spoedig. Zij verzochten mij contact te zoeken met de A.J.C., de V.A.R.A., het Instituut voor Arbeiders Ontwikkeling en de N.A.S.B., teneinde afspraken te maken voor te houden besprekingen.

Voorts werd mij medegedeeld, dat ik persoonlijk aansprakelijk was voor alles, dat zich in het Partijsecretariaat bevond. Niets mocht worden vernietigd of verwijderd.

Na het vertrek van den Curator telefoneerde ik de V.A.R.A. te Hilversum, waar ik vroeg naar De Vries of Pleijsier. Beiden waren niet aanwezig, zodat ik aan Bomli mededeling deed van de genomen beslissingen en hem berichtte, dat de volgende middag reeds de heer R. v. T. in Hilversum zou komen, teneinde een onderhoud te hebben met het D.B. van de V.A.R.A.

Ik ben daarna nog tot omstreeks 3 uur op kantoor gebleven teneinde orde te stellen op enige zaken.

Nog tijdens mijn bezoek bij de Sicherheitspolizei kreeg ik telefonisch verbinding met C. Woudenberg, dien ik verzocht voor een dringende zaak naar Amsterdam te komen. In de loop van de middag trof ik Woudenberg inderdaad. Overeenkomstig een verzoek van den heer R. v. T. spraken wij af elkaar, tezamen met den Partij-accountant Wegerif, de volgende ochtend op het Partijsecretariaat te ontmoeten, teneinde de heren R. v. T. en mr. De Rijke de gewenste inlichtingen te verschaffen.

Over deze bijeenkomst wordt elders gerapporteerd.

Gedurende de gehele Maandag lieten de nieuwe „Partijleiders” zich niet zien, zodat wij de gelegenheid hadden in eigen kring de ontstane situatie te bespreken. Daarbij aanwezig waren: K. Vorrink, C. Woudenberg, E. Ribbius Peletier, W. van Deelen, Tj. v. d. Zee en ondergetekende.

Wij waren het er allen over eens — en ook Van der Zee heeft niet van een afwijkend standpunt doen blijken —, dat er voor ons slechts één mogelijkheid was: op eervolle wijze onze functie ter beschikking te stellen. Slechts Van der Zee heeft deze overtuiging niet in een daad willen of durven omzetten.

Inmiddels had ik, op verzoek van den heer R. v. T. afspraken gemaakt met mevr. mr. E. Ribbius Peletier en K. Vorrink voor een bespreking op Dinsdagochtend 22 Juli.

De heer R. v. T. verscheen toen in gezelschap van enige dames, die blijkbaar deel uitmaakten van de N.S.V.O., de Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie. Met deze had hij een onderhoud met mevrouw Ribbius Peletier, teneinde haar te bewegen haar werkzaamheden voor de Bond van Sociaal-Democratische Vrouwenclubs voort te zetten. Op verzoek van mevrouw Ribbius Peletier woonde ik deze bespreking bij. Op even minzame als besliste wijze heeft zij de attenties van den heer R. v. T. van de hand gewezen en hem een lelijk blauwtje laten lopen.

Vervolgens vond de bespreking plaats met den heer Vorrink, die ik slechts zeer gedeeltelijk bijwoonde. In zijn gepubliceerd verslag heeft

K. Vorrink echter een overzicht gegeven, waarvan ook de heer R. v. T. achteraf heeft moeten toegeven, dat het juist is.

De dames van de N.S.V.O. brachten daarna den heer R. v. T. en ondergetekende in hun „wagen” naar het gebouw van de A.J.C. Tijdens de rit poogde een der vrouwelijke passagiers mij over te halen om ook mijn invloed nog eens aan te wenden om mevrouw Ribbius Peletier te bewegen haar werk voort te zetten. Ik kon daarop slechts reageren met de simpele mededeling, dat ik het volkomen eens was met de houding van mevrouw Ribbius Peletier, zodat men op mij niet behoefde te rekenen.....

In het kantoor der A.J.C. vonden wij Jan Peters, Wim van Halm en Wim Thomassen. Behalve de heer R. v. T. was nog aanwezig de heer Rambonnet, die door R. v. T. was aangewezen als verbindingsman tussen hem en de jeugdorganisatie. Dr. Eijkman, de voorzitter van de A.M.V.J., kan over dezen man stelling een interessant boekje open doen.

De heer R. v. T. verwees naar zijn benoeming en gaf daarop een korte toelichting. Hij deelde daarbij mede, dat onder zijn invloed de A.J.C. een grootse periode tegemoet zou gaan. Er zou een einde komen aan alle verbodsbepalingen, de A.J.C. zou de kern worden van een nieuwe, grote socialistische jeugdbeweging in Nederland. Kortom, lullekkerland werd geopend.

Jan Peters deelde mede met belangstelling een en ander te hebben aangehoord en dit in het volledige H.B. van de A.J.C. te willen bespreken. Men zou dan op korte termijn een beslissing nemen.

De heer R. v. T. stemde daarin toe.

Door Wim van Halm en Wim Thomassen werden daarna nog enige bezwaren geopperd en werd speciaal de opmerkelijkheid van den heer R. v. T. gevestigd op het feit, dat zij niet van plan waren maatregelen te nemen tegen de Joodse leden. De heer R. v. T. noemde dit „een buitengewoon moeilijk vraagstuk”... ..

Waar de discussie enigermate dood dreigde te lopen, wendde de heer R. v. T. zich plotseling ook tot mij met de vraag, hoe ik, die nu al deze besprekingen van nabij had bijgewoond, over zijn optreden dacht.

Ik heb toen met beide handen de gelegenheid aangegrepen om mijn mening te zeggen. Ik heb dat gedaan in een kort betoog, dat ik reken tot de beste redevoeringen, die ik ooit heb uitgesproken.

Ik heb nog getracht diezelfde dag zo nauwkeurig mogelijk de kern van dit betoog op papier te zetten en ik voeg dit in alle bescheidenheid aan dit rapport toe.

De heer R. v. T. heeft het kantoor van de A.J.C. verlaten met de positieve wetenschap, dat de A.J.C. voor hem verloren was. Ik heb persoonlijk de indruk, dat dit hem heel hoog zat. Na een ochtend van diepe teleurstellingen, van bedrogen verwachtingen, verliet hij kennelijk in zenuwachtige stemming het gebouw onzer jeugdbeweging. Ook de jeugd bleek pal te staan en het gefluit van den vogelaar te herkennen.

Nog diezelfde middag begaf ik mij naar het kantoor van de N.A.S.B. om het D.B. daarvan te berichten, dat de heer R. v. T. hen wilde spreken. Ik deed dat opzettelijk in de vorm van een persoonlijk be-

zoek, om hun tegelijkertijd mededeling te doen van de houding der A.J.C.

Ik bepleitte bij Muller en Van der Zee, dien ik daar aantrof, eenzelfde houding aan te nemen.

Zowel de heer Muller als de heer Van der Zee bleken toen reeds hun beslissing te hebben genomen. Zij deelden mij reeds op die Dinsdagmiddag mede, het nòch eens te zijn met het Partijbestuur, nòch met de A.J.C. De Sportbond zou een eigen weg gaan.

Op die Dinsdagmiddag bleek dus reeds, dat Van der Zee het niet eens was met de beslissing, waartegen hij op Maandagochtend met geen woord in verzet was gekomen.

Aleen dat al tekent voldoende de figuur van dezen karakterloze, die *de enige* was van functionarissen en kantoorspersoneel der Partij, die omzwaaide.

Uit heel het verdere verloop blijkt, dat R. v. T. dezen man op zijn juiste waarde heeft weten te schatten. Zo hij al niet zelve zijn diensten heeft aangeboden, dan heeft R. v. T. toch van de aanvang af gezien, welk bedorven vlees hij in de kuip had.

Het wekt dan ook geen verwondering, dat na de bespreking, welke plaats vond tussen R. v. T. en de N.A.S.B.-bestuurders Muller, Adri de Ruyter en Van der Zee, R. v. T. aan Van der Zee vroeg nog even te willen blijven. Adri de Ruyter en Muller, die toen volgens afspraak in een café op het Damrak op Van der Zee wachtten, konden blijven wachten. Tj. v. d. Zee kwam niet meer opdagen.

En zo is deze man van de ene eerloze daad naar de andere gegaan. Stap voor stap heeft hij al zijn oude idealen aan de voeten gelegd van den nieuwen meester. Dat hij bij zijn benoeming als voorzitter van de N.S.W.G. in een „Volk“-artikel zichzelf met Troelstra in één adem durft noemen, is slechts een symptoom van de verwaande domheid, die kenmerkend voor hem is.

Wie hem kent, kent ook zijn onbekwaamheid. Kent zijn minderwaardigheidsgevoel, zijn protserig vertoon met vreemde woorden, die hij niet kent, niet begrijpt en niet kan uitspreken. Het siert de Partij, dat R. v. T. in heel de grote S.D.A.P. niet één figuur heeft kunnen vinden van grotere allure, die bereid was de Judas-rol te spelen, die Van der Zee, stellig uit geen andere overwegingen dan domme eerzucht en angst voor het bestaan, heeft aanvaard.

Rest nog te vermelden, dat ik eveneens pogingen deed nog tijdig in contact te komen met dr. Brugmans, als voorzitter van het Instituut voor Arbeidersontwikkeling. Deze bleek echter des Dinsdags uitstедig te zijn. Een tweede poging nog op Donderdag ondernomen, leidde evenmin tot succes.

Aldus het korte verslag van de periode, dat ik in de verwonderlijke rol van adjudant van Rost van Tonningen, van nabij een groot moment in de geschiedenis der socialistische arbeidersbeweging van Nederland heb meegemaakt.

Tot mijn vreugde. Want onze partij bleek goed en gaaf te zijn; zij bleek te bestaan uit karakter- en beginselvaste mensen, vanaf de hoogste functionarissen tot de gewoonste leden toe.

De beweging bleek een eenheid, die trouw stond rond onze idealen, en niet bereid was die idealen te offeren aan „de goden van de tijd”. De socialistische arbeidersbeweging heeft daardoor een dienst bewezen aan zichzelf. Door haar eer te redden, kan zij eervol herrijzen. Maar zij heeft ver daarboven uit een grote dienst bewezen aan heel de Nederlandse volksgemeenschap, door haar voorbeeld van trouw aan het Nederlandse volk en door haar durf die trouw ook metterdaad te tonen.

J. W. RENGELINK.

Verslag van het antwoord van W. Rengelink aan den heer Rost van Tonningen.

U stelt mij een vraag, waarop ik een eerlijk antwoord wil geven. Ik heb nu enige dagen met u contact gehad en ik heb de indruk, dat u die eerlijkheid op prijs zult stellen.

Ik heb verschillende van de door u gevoerde besprekingen bijgewoond en ik moet zeggen, dat wat u wilt, naar mijn opvatting geheel illusoir is. U wilt een gemeenschappelijke basis vinden op grond van onze gemeenschappelijke socialistische opvattingen. Of wij die gemeenschappelijk hebben is op zichzelf al een vraag, maar ik neem in ieder geval aan, dat wij beiden de ernstige bedoeling hebben te streven naar betere sociale verhoudingen. Maar het grote verschil ligt op het gebied van de staatsvorm, van de democratie.

Zeker, er kleefden aan die democratie fouten, de vorm was niet altijd juist, maar de inhoud van de democratie, de vrijheid van denken, van geloof, de gelijkwaardigheid der rassen zijn voor ons beginselen.

Als men van ons vraagt de Joden te verloochenen, waarmede wij gewerkt hebben, zij aan zij, dan is dat voor ons onaanvaardbaar.

Wij kunnen over die democratie niet marchanderen. Juist in de laatste jaren heeft de socialistische arbeidersbeweging de democratie steeds minder gezien als een opportunisme en wij hebben duidelijk uitgesproken, dat democratie voor ons *beginsel en doel* is.

Wij geloven dat, wij hebben dat gepropageerd en men kan van ons niet eisen, dat wij *nu* dat alles verloochenen. Ik geloof niet, dat onze functionarissen daartoe bereid zijn. Het zou een aanranding zijn van onze eigen eer en onze eigen waardigheid.

Ik stam uit een geslacht van kleine boeren, die in de periode der industrialisatie tot de arbeidersklasse zijn overgegaan. Maar in mij werkt toch nog — en dat zult u als nationaal-socialist begrijpen — de gehechtheid aan de bodem, aan de eigen grond, die men bewerkt en die men liefheeft.

Dat geldt ook nu nog. De bodem, de grondslag, waarop ik werk en waaraan ik mijn levenskracht en levensrecht ontleen, wordt onder mij weggetrokken. Ik zou mij isoleren door aan uw kant te gaan staan, isoleren van de socialistische arbeidersbeweging, isoleren van de grote massa van ons volk.

Men mag dat niet verwachten van mij, men mag dat ook niet eisen van de andere vooraanstaanden in de arbeidersbeweging.

Wat u wilt is nog illusoir om een andere reden.

De Partij en de culturele organisaties berusten op de vrijwilligheid. De contributie wordt vrijwillig geïnd, het huisbezoek wordt vrijwillig

gedaan, de propaganda wordt vrijwillig gevoerd zonder dat iemand daarvan directe materiële voordelen geniet. Het moet u toch duidelijk zijn, dat dit alles nu niet meer mogelijk is, dat diegenen, die gister nog vrijwillig ijverden voor het democratisch socialisme vandaag vrijwillig ijveren voor een volks-socialisme onder uw leiding. Mijnheer Rost van Tonningen, u vraagt naar mijn mening en ik zeg die eerlijk. Zij zullen het niet vrijwillig doen en u kunt hen er niet toe dwingen.

Bijlage II.

Verslag van het onderhoud, dat op Zondag 21 Juli 1940 de Partij-secretaris heeft gehad met den heer Rost van Tonningen, in aanwezigheid van enige andere heren.

Zaterdag 20 Juli, werd de Partij-secretaris, uitstедig zijnde, door Wim Rengelink telefonisch medegedeeld, dat hij onmiddellijk naar Amsterdam moest komen. 's Avonds 7 uur ontmoette hij Wim Rengelink, die hem in kennis stelde van de inmiddels in de dagbladen verschenen, verordening van den Rijkscommissaris, waarbij de heer Rost van Tonningen was benoemd tot Commissaris van de S.D.A.P. en al haar neven-instellingen en de leiding van de S.D.A.P. uit haar functie ontheven.

Rengelink had, naast meerdere andere, ook deze opdracht gekregen, dat hij moest zorgen, dat Zondag 21 Juli 's morgens de Partij-secretaris en de accountant Wegerif in het secretariaatsgebouw aanwezig zouden zijn, teneinde met den heer Rost van Tonningen een onderhoud te hebben en deze inlichtingen te verschaffen.

Zondag 21 Juli, waren om half tien Rengelink, Wegerif en de Partij-secretaris aanwezig in het gebouw van het secretariaat, dat inmiddels sinds Zaterdagmiddag onder bewaking van marechaussee bleek te zijn gesteld. Ook verscheen daar de heer mr. De Rijke, de latere Procureur-Generaal van Arnhem en Commissaris der Provincie Overijssel.

De heer Rost van Tonningen zou wat later komen en de heer De Rijke begon alvast met het vragen van inlichtingen, die hij nodig zeide te hebben voor de samenstelling van een rapport, dat hij in opdracht van Rost van Tonningen had te maken. Achtereenvolgens heeft de Partij-secretaris mededeling gedaan van de bestuursinrichting en de onderverdeling van de Partij in Gewesten en afdelingen; van de inrichting van het partij-secretariaat; van de boekhouding; van de Bond van Sociaal-Democratische Vrouwenclubs; van het Wetenschappelijk Bureau; van redactie en exploitatie van „Vrijheid, Arbeid, Brood”; van de uitgeverij van brochures; van de Maatschappij tot Exploitatie van Verenigingsgebouwen; van de Koloniale Commissie; van de Algemene Raad en van de verhouding tot het N.V.V.; van de organisatorische verhouding tot de A.J.C., de V.A.R.A., het Instituut voor Arbeidersontwikkeling, de Nederlandse Arbeiders Sportbond en de bonden van Arbeiderszang-, -muziek-, en -toneelverenigingen; van de Commissie van N.V.V. en S.D.A.P. voor Limburg; van de Stichting „de Neutrale Volksschool te Heerlen”; van de financiën van de S.D.A.P.; van het „Fonds voor Wetenschappelijk Werk”; van de bijzondere leerstoel te Utrecht; van de Vereniging van Sociaal-Demo-

cratische leden van Provinciale Staten en Gemeenteraden en van de invloed van de S.D.A.P. op de gang van zaken in „De Arbeiderspers”. Kortom van alles, wat een lid van de S.D.A.P. in die dagen kon vinden in het jaarverslag van de Partij.

Omtrent de financiële toestand van de Partij merkte de heer De Rijke op, dat deze hem niet rooskleurig toescheen. Enkele nadere informaties over de financiën werden den heer De Rijke verstrekt door den accountant Wegerif, waarop deze de conferentie heeft verlaten.

Nadat de heer De Rijke van een en ander zijn aantekeningen had gemaakt, zeide hij grote bewondering te hebben voor de grote omvang van het organisatorisch werk van de S.D.A.P. op zo veelzijdig sociaal, economisch en cultureel gebied. Hoewel hij geloofde, dat de heer R. v. T. daarop nog wel uitvoeriger zou ingaan, wilde de heer De Rijke — nu de heer R. v. T. toch nog niet aanwezig was — wel zeggen, dat hij het zeer zou betreuren, als nu, door de veranderde omstandigheden, de waarde en de goodwill van al dit werk van de leiding van de S.D.A.P. voor de socialistische arbeiders van Nederland verloren zou gaan. Hij zeide te verwachten, dat zeker de Partij-secretaris zou willen medewerken tot het behouden en het uitbouwen van dit geestelijke goed.

Daarop is hem geantwoord, dat de secretaris slechts het verlangen had, dat zijn bescheiden door den nieuw-benoemden Commissaris zo spoedig mogelijk zouden worden gecontroleerd en dat hem bij accoord-bevinding décharge van het door hem gevoerde financiële beheer zou worden verleend.

Spoedig daarop — het mag zo omstreeks kwart voor twaalf geweest zijn — verscheen de heer R. v. T. ter conferentie. Hij begon — na zich te hebben voorgesteld — met de mededeling, dat hij door zijn benoeming tot commissaris van de S.D.A.P. in de komende dagen veel zou moeten samenwerken met den commissaris van het N.V.V. Hij had dezen daarom uitgenodigd de bespreking bij te wonen. Al spoedig daarna verscheen de Commissaris van het N.V.V. ter conferentie.

De heer De Rijke heeft daarop voor den heer R. v. T. een vluchtig exposé gegeven van de inlichtingen hem tevoren verstrekt.

Ook de heer R. v. T. heeft daarbij uitdrukking gegeven aan zijn grote bewondering voor de geestelijke en culturele waarden van wat in de loop der jaren door de S.D.A.P. was tot stand gebracht. Het was, aldus de heer R. v. T. vooral zijn bedoeling, om deze waarden te behouden, nu het ogenblik gekomen was om praktisch-positief socialistisch werk te gaan doen. Hij interesseerde zich daarom in het bijzonder voor het culturele werk van de S.D.A.P. en van de Bond van Sociaal-Democratische Vrouwenclubs; voor het grote en mooie werk, dat onder leiding van den heer Vorrink in de A.J.C. was opgezet, al was dan ook in de latere jaren, naar zijn mening, de door Vorrink uitgestippelde lijn niet doorgetrokken; voor het werk van de V.A.R.A. en het Instituut voor Arbeidersontwikkeling en van alles, wat had bijgedragen tot de scholing en vorming van het in de S.D.A.P. georganiseerde socialistische volksdeel.

De heer R. v. T. vroeg o.a. nadere inlichtingen over het Wetenschappelijk Bureau van de S.D.A.P. Toen hem werd medegedeeld, dat dit

Bureau, naast veel ander studiemateriaal ook het „Plan van de Arbeid” had samengesteld, gaf de heer R. v. T. met instemming van zijn aanwezige medewerkers, enigszins uitbundig uiting aan de grote waardering die hij voor dit „Plan” zeide te hebben.

Over het werk van de Bond van Sociaal-Democratische Vrouwenclubs, zeide de heer R. v. T., zou hij door de secretaresse, Mevrouw Ribbius-Peletier, gaarne in bijzonderheden ingelicht willen worden. Toen bij de bespreking van de financiën van de S.D.A.P. de heer De Rijke er den heer R. v. T. opmerkzaam op maakte, dat volgens het verslag over 1939 op „Vrijheid, Arbeid, Brood” over dat jaar een winst van ruim f 3000.— was gemaakt, vroeg de heer R. v. T., hoe dat mogelijk was. Dit blad toch, met zijn vrij omvangrijke inhoud, zijn illustraties, zijn kleurendruk en zijn goede verzorging, werd voor slechts f 0.03 per exemplaar bij colportage verkocht? W. Rengelink kon hem daarop antwoorden, dat er van V.A.B. wekelijks 70.000 exemplaren met geheel belangloze medewerking van ettelijke duizenden colporteurs(trices) in het land werden omgezet. De heer R. v. T. vroeg daarop nader naar de redactie van het weekblad. Hem is medegedeeld, dat naast Vorrink en H. Vos, vooral W. Rengelink met de samenstelling was belast, waarop Rengelink een compliment van den heer R. v. T. in ontvangst had te nemen. Met de inhoud, aldus de heer R. v. T., was hij het niet steeds eens geweest, maar hij had er toch wel altijd met veel belangstelling kennis van genomen.

Met de V.A.R.A. zou de heer R. v. T., naar hij mededeelde, nog diezelfde middag een onderhoud hebben. Toen ook de Sportbond nog even ter sprake kwam, zeide de heer R. v. T., dat hij van de „Sportunie”, waartoe de N.A.S.B. inmiddels was toegetreden, niets moest hebben. Er moest een socialistisch georiënteerde arbeiderssportorganisatie blijven bestaan, binnen het kader van de nieuwe socialistische beweging, die nu komende was.

Ook over het werk van het Instituut voor Arbeidersontwikkeling, de Natuurvrienden en het Arbeidersreisbureau zijn nog enige nadere inlichtingen door den heer R. v. T. gevraagd.

Toen aldus de heer R. v. T. een beeld had van de organisatorische opzet en omvang van de sociaal-democratische arbeidersbeweging in ons land, heeft hij een betoog geleverd, dat, samenvattend, op het volgende neerkomt.

In overeenstemming met de verlangens van het Duitse bezettingsgezag zal, nu de ineenstorting van de burgerlijke democratische reactie is voltrokken, een nieuwe periode worden ingeluid, waarin daadwerkelijk het Socialisme zal worden tot stand gebracht. De Rijks-commissaris was voornemens de S.D.A.P. te ontbinden of op te heffen. De heer R. v. T. had hem echter weten te bewegen daarvan af te zien en de gelegenheid open te laten om de grote waarden van het werk, dat de S.D.A.P. heeft verricht in stand te houden en te gebruiken. Daarop moet nu worden voortgebouwd, met de medewerking van de socialistische massa, die in Nederland alleen in de S.D.A.P. te vinden is. Het is nu dus de bedoeling van den heer R. v. T. de S.D.A.P. te laten voortbestaan. Weliswaar niet als sociaal-democratische partij, maar als kern van een grote massale socialistische volksbeweging. De democratie is in de catastrophale oorlogsdagen ondergegaan; met

het coalitie-gedoe van de S.D.A.P. is het nu voorgoed gedaan; het socialisme en het welzijn van het gehele volk zijn nu de enige doelstelling.

De Heer R. v. T. kan niet aannemen, dat wij tegenover de geweldige betekenis van de gebeurtenissen der laatste maanden en tegenover de mogelijkheden van de nieuwe tijd, die was aangebroken, onverschillig staan en hij vraagt daarom medewerking bij de uitvoering van de opdracht hem door den Rijkscommissaris verstrekt.

De 80.000 leden van de S.D.A.P. moeten bijeengehouden worden en met hen zal Nederland tot een socialistische staat in nationale zin worden omgebouwd. Nu pas zijn de mogelijkheden gegeven om het doel te bereiken, waarvoor wij en zovele andere S.D.A.P.-ers in de laatste 40 jaren de strijd hebben gevoerd.

Alvorens antwoord te geven op de vragen door den heer Rost van Tonningen tot den Partij-secretaris gericht, heeft deze er de aandacht op gevestigd, dat in de democratische S.D.A.P. belangrijke beslissingen slechts door Congres, Partijraad of Partijbestuur genomen werden. De Partij-secretaris wilde dus weten of het hem geoorloofd was het Partijbestuur te raadplegen. Het Partijbestuur, dat er wellicht de voorkeur aan zou geven de Partij te liquideren. De heer R. v. T. heeft daarop onmiddellijk gereageerd met de mededeling, dat tot liquidatie alleen hij nog maar bevoegd was en dat hij met het Partijbestuur niets te maken wilde hebben.

Met de leden van het P.B., die hij persoonlijk kende, wenste hij geen nadere relatie. Op een bespreking met den heer Vorrink en met mevrouw Ribbius Peletier stelde hij hoge prijs.

Hierop heeft de Partij-secretaris gezegd, dat hij — nu hem dus niet werd toegestaan het Partijbestuur bijeen te roepen — er geen bezwaar tegen had voor zijn persoonlijke verantwoording te zeggen hoe hij tegenover het tot hem gerichte verzoek stond.

Hij heeft den heer R. v. T. medegedeeld, dat er voor hem tussen de 10e en de 15e Mei niets anders gebeurd was, dan dat Nederland een oorlog had verloren, waarin het tegen zijn wil was geraakt.

Hoezeer hij dit voor ons land en ons volk ook ernstig betreurde, op zijn politieke overtuiging en gezindheid had dit generlei invloed gehad. Voor en na de periode 10—15 Mei was hij sociaal-democraat geweest en gebleven en hij was ook na 20 Juli niet voornemens zijn overtuiging prijs te geven. De tijd van de bezetting zag hij voor ons volk als een periode van zware beproeving, die wij hadden te aangaan en te ondergaan, omdat het feit van de capitulatie op 14 Mei daartoe dwong. Dat hiermede voor ons volk en in het bijzonder voor de socialisten onder ons volk een nieuwe tijd van grote en blijde mogelijkheden was aangebroken kon hij niet inzien. Zelfs indien hij zou willen aannemen, dat het socialisme, waarover de heer R. v. T. had gesproken, hetzelfde Socialisme zou zijn als dat, waarvoor hij vanaf zijn 18e jaar had geijverd, dan nog zouden de heer R. v. T. en hij, naar zijn mening, een volkomen verschillend doel nastreven. Met de autoritaire staat zou het democratisch socialisme, waarvan hij een voorstander is, nooit te verenigen zijn. Het Führer-Prinzip, waarvan, naar hij meende te weten, de heer R. v. T. toch een voorstander was, zou hij nooit kunnen of willen huldigen.

Bij het afzweren van de democratische rechten, de vrijheden van vereniging, drukpers en vergadering, zou hij nooit vrede kunnen hebben. Zijn humanisme en het anti-semitisme zouden nooit verenigbaar blijken. Van een samenwerking tussen den heer R. v. T. en hem, zou er, nòch voor den een, nòch voor den ander, enig goeds te verwachten zijn.

Daarom — aldus heeft hij daaraan toegevoegd — zou hij er prijs op stellen, dat de heer R. v. T. zoveel mogelijk de controle en de overdracht van de bezittingen en de bescheiden van de Partij zou bespoedigen.

Nadat de heer R. v. T. nog had opgemerkt, dat de Partijsecretaris zowel over de autoritaire staat, als over het leidersbeginsel en over de werkelijke democratie volkomen onjuiste opvattingen had en nadat hij daaraan had toegevoegd, dat meningsverschillen daarover niet het belangrijkste doel wilden zien, werd de conferentie beëindigd.

Afgesproken werd, dat bevorderd zou worden, dat zo spoedig mogelijk de heer R. v. T. een onderhoud zou hebben met Vorrink en mevrouw Ribbius Peletier.

Kas, boeken, bescheiden, inventaris enz. zijn door twee, door den heer R. v. T. aangewezen accountants gecontroleerd. Op 31 Juli waren deze heren (Spangenberg en Harting) met hun werk gereed. Kas en sleutels zijn aan hen overgedragen tegen een voorlopige verklaring. Op Zaterdag 3 Augustus is een op zegel gestelde verklaring door beide heren aan den Partij-secretaris overhandigd, waarna deze met Wim Rengelink het kantoor van de S.D.A.P. heeft verlaten.

KEES WOUDEBERG.

Bijlage III.

Beknopt verslag van het onderhoud tussen den heer Rost van Tonningen en den gewezen voorzitter der S.D.A.P. op 23 Juli 1940.

Nadat de heer Rost van Tonningen reeds op Zaterdag 20 Juli een bezoek bracht aan het partijsecretariaat, had hij op Zondag 21 Juli een langdurig onderhoud met den partijsecretaris. Daarbij gaf hij de wens te kennen in de eerstvolgende dagen eveneens een onderhoud te hebben met die leden van het Partijbestuur, die hem persoonlijk niet bekend waren, n.l. met de partijgenoten Ribbius Peletier, In 't Veld, De Zeeuw en Vorrink.

Op Dinsdag 23 Juli 1940 had op verzoek van den heer R. v. T. in het partij-secretariaat Tesselschadestr. 31, Amsterdam, een onderhoud met den partijvoorzitter plaats. Het duurde van ongeveer kwart over elf tot ongeveer half een. Het werd in correcte toon, inzonderheid van de zijde van den heer R. v. T. gevoerd, die meerdere malen zijn voldoening erover uitsprak en zijn erkentelijkheid betuigde, dat de partijvoorzitter bereid was geweest zich voor dit gesprek beschikbaar te stellen.

Alhoewel voor den partijvoorzitter, zomin trouwens als voor den partijsecretaris, die het gesprek in zijn geheel bijwoonde, de bedoelingen van den heer R. v. T. geheel duidelijk zijn geworden, moet worden aangenomen, dat het den heer R. v. T. er om begonnen was

te onderzoeken, in hoeverre er onder de leden van het P.B. personen waren, bereid en naar zijn oordeel geschikt, om in de leiding van de Partij, ook in de naaste toekomst een taak te blijven vervullen.

„Moet ik de organisatie en haar instellingen liquideren of is er met uw medewerking een vorm te vinden, waarin het stuk volksleven, dat zich daarin georganiseerd heeft, behouden kan blijven. Velen hebben mij gezegd: hef het maar op, doch daar voelde ik in beginsel niets voor. Wat is daaromtrent uw mening?” aldus ongeveer de heer R. v. T. Nadat de partijsecretaris nog eens opnieuw zijn mening omtrent de onmogelijkheid voor hem persoonlijk om als sociaal-democraat tot een voortzetting onder leiding van den heer R. v. T. te geraken, had uiteengezet, richtte de heer R. v. T. zijn vraag meer direct tot den partijvoorzitter.

Deze begon — mede naar aanleiding van inlichtingen hem verstrekt door den partijsecretaris — met het uitspreken van de veronderstelling, dat de heer R. v. T. van een onderhoud als dit wellicht daarom enig positief resultaat verwachtte, omdat hij meende in het socialisme van de nationaal-socialisten en van de S.D.A.P. een gemeenschappelijk element aanwezig te zien.

Dat bleek inderdaad bij den heer R. v. T. het geval te zijn.

Daarop heeft de partijvoorzitter hem verklaard, dat de democratie een zo wezenlijk element van de beginselen der S.D.A.P. uitmaakt, dat alleen reeds om die redenen een onoverbrugbare kloof gaapt tussen de opvattingen van het nationaal-socialisme en die van het democratisch socialisme. Hij heeft er daarbij op gewezen, dat juist de ontwikkeling in de S.D.A.P. de laatste jaren het inzicht in de betekenis der democratie heeft verdiept en hij heeft zich veroorloofd op te merken, dat hij persoonlijk aan die ontwikkeling een levendig aandeel heeft gehad en de heer R. v. T. zeker niet van hem zou verwachten, dit inzicht te verloochenen, nu *tijdelijk* onder de druk van het wapengeweld de democratische idee voor de autoritaire moet wijken. De strijd voor het recht der menselijke persoonlijkheid, de roeping van de mens tot vrijheid stellende als de zin der Westerse en Christelijke beschaving, heeft hij als hoogste verdienste der arbeidersbeweging aangewezen, dat zij de arbeiders de weg heeft gewezen naar eigen denken en eigen oordelen, hen aldus opvoedende tot zelfbewustzijn en eigen verantwoording. Tussen deze opvatting en het leidersprincipe van het nationaal-socialisme is geen samenwerking mogelijk. Daarbij heeft hij als zijn stellige overtuiging uitgesproken, dat de nederlaag der vrijheidsidee in Europa slechts van tijdelijke aard is, want dat het wezen van de Europese mens geen duurzame onderdrukking verdraagt. Daarbij heeft hij opgemerkt, dat het in de worsteling onzer dagen niet gaat om bepaalde vormen, waarin de democratische idee belichaamd is, maar dat het gaat om haar geestelijke inhoud en haar zedelijke waarde. Ook voor de sociaal-democraten staat het vast, gelijk zij vele jaren met klem betoogden en in practische maatregelen belichaamden, dat verouderde vormen dringend vernieuwing behoeven.

De heer R. v. T. stelde hier tegenover, dat naar zijn opvatting juist in het nat. socialisme de voorwaarden voor de ontplooiing der menselijke persoonlijkheid werden geschapen. Vooral interesseerde hem

evenwel of de partijvoorzitter meende het recht te hebben bij de noodzakelijke opbouw van ons volksleven aan de kant te blijven staan. De partijvoorzitter verklaarde daarop, dat hij bereid was op zijn post te blijven, indien de heer R. v. T. zou bewerkstelligen, dat morgen weer de vrijheid van vereniging en vergadering, de vrijheid van drukpers en de vrijheid van geweten werden hersteld.

Een schouderophalen van den heer R. v. T. was het duidelijk bescheid. Daarop stelde de partijvoorzitter vast, dat dus in de gegeven omstandigheden voor een politieke partij generlei reden van bestaan meer aanwezig is. Dit uitwerkende zei hij, dat op dit punt uiteraard een groot verschil bestaat met de positie van de vakbeweging, die ook onder de geheel andere omstandigheden van het ogenblik een taak kan hebben in de bescherming van de stoffelijke belangen van de arbeidersmassa's. De S.D.A.P. heeft vóór alles de taak te strijden voor geestelijke waarden. Zij zou in de bres moeten staan voor de geestelijke vrijheid, die vernietigd is door de Duitse overwinning en door het feit, dat men aan de N.S.B. het beheer over de socialistische organisaties en hun instellingen heeft toevertrouwd. De slag is verloren en daaruit moeten voor het ogenblik de consequenties worden aanvaard. Daarbij komt, aldus de partijvoorzitter, dat een leiding van N.S.B.-ers door ons als een smaad wordt gevoeld. „Gij zit hier onder de bescherming van de Duitse tanks en vliegtuigen. Nadat gij 8 % der kiezers achter uw beweging had verzameld, zijt gij tot 4 % teruggelopen. Wij hadden een toezicht in de vakbeweging van Duitse zijde, wij hadden een gedwongen arbeidsfront onder Nederlandse leiding als consequenties van onze nederlaag kunnen aanvaarden. Wat men ons thans heeft aangedaan is een smaad, die aan ons knaagt en die wij nooit zullen vergeten. Zomin als wij de puinhopen van het verwoeste Rotterdam zullen vergeten.”

Zeer belangstellend was de heer R. v. T. er naar te weten, of de partijvoorzitter zijn houding liet bepalen door het feit, dat *hij* was aangewezen door de Duitse autoriteiten als bewindvoerder. Hij wees nadrukkelijk van de hand, dat hij als N.S.B.-er zijn functie uitoefende.

Opmerkende, dat noch door hemzelf noch door een van zijn partijgenoten deze voorstelling kan worden aanvaard, verklaarde de partijvoorzitter, dat zijn beoordeling van de mogelijkheid ener activering der S.D.A.P. los staat van de benoeming van den heer R. v. T., want dat hij vanaf de dag der capitulatie op het standpunt heeft gestaan: het is uit, we hebben de slag verloren.

De heer R. v. T. betuigde zijn dank voor deze duidelijke en oprechte uiteenzetting, die hij bereid was als vertrouwelijk op te vatten.

De partijvoorzitter repliceerde, dat hij zich van te voren rekenschap had gegeven van de mogelijke gevolgen ener openhartige meningsuiting, maar dat hij bereid was alle consequenties te aanvaarden en geen prijs stelde op een vertrouwelijk cachet aan deze besprekingen. Illusies, na hetgeen zijn allernaaste vrienden in Duitsland hadden ondervonden, koesterde hij op dit punt in geen enkel opzicht.

De heer R. v. T. vroeg of het gevolg van deze houding niet moest zijn, het verloren gaan van het culturele werk der arbeidersbeweging,

dat toch juist door een tegemoetkomende houding zijn opvoedende functie zou kunnen blijven uitoefenen.

De partijvoorzitter wees erop, dat voorzover de Partij dit werk beïnvloedde, het van dezelfde geest doortrokken was, die hij gepoogd had te schetsen en er naar zijn mening daarom weinig kans bestond het in stand te houden, maar dat anderzijds een deel van dit werk eveneens onder de hoede van de vakbeweging plaats vond en men kon pogen het vandaar uit te behouden.

De heer R. v. T. verklaarde vervolgens, dat dit onderhoud hem tot zijn spijt dreef tot de conclusie, dat hij zou moeten overgaan tot het liquideren van de socialistische organisaties. Er bleef dan niets anders over, dan het vinden van een geëigende beheersvorm voor de instellingen der beweging met een kleine groep, die hij geloofde tot medewerking bereid te vinden.

Hij betreurde zulks om velerlei redenen, maar vooral ook, omdat daardoor bij de komende vredesonderhandelingen het zou ontbreken aan een socialistisch georiënteerde volksbeweging, die Adolf Hitler het nodige vertrouwen zou inboezemen om Nederland zijn zelfstandigheid te schenken. De bezetting zou nu bijna onvermijdelijk een permanente moeten worden. Daarbij verwierp hij nadrukkelijk de gedachte van een concentratie, zoals deze was nagestreefd met burgerlijke groepen, vanwege hun onverbeterlijk reactionair karakter. Met het wederzijds uitspreken van de hoop, elkaar nog eens elders te zullen ontmoeten, eindigde het onderhoud.

Bijlage IV.

Verslag van het onderhoud, dat op Dinsdag 23 Juli 1940 de Partij-secretaresse heeft gehad met den heer Rost van Tonningen.

Toen op Dinsdag 23 Juli de heer Rost van Tonningen op het Partij-secretariaat verscheen, was de eerste bespreking met de secretaresse. Hij was vergezeld van twee N.S.B.-dames, een daarvan was iemand met wie ik destijds op school was geweest en haar aanwezigheid als „oude schoolvriendin” moest klaarblijkelijk dienen om aan het onderhoud een vertrouwelijk cachet te geven. Rost van Tonningen begon met kort en goed de zaak te stellen, dat het er nu om ging te beslissen of onze vrouwenorganisatie zou doorwerken of zou worden opgeheven. En toen ik — blijkbaar geheel tegen zijn verwachting — daarop antwoordde, dat het mij inderdaad het beste leek onder de gegeven omstandigheden de organisatie op te heffen, ging hij zich uitputten in argumenten, die het doorwerken moesten bepleiten. Een stroom van allerlei beloften en persoonlijke vleierijen werd over mij uitgestort en het hielp niets of ik al telkens verklaarde als overtuigd sociaal-democraat niet onder het oppertoezicht van een nationaal-socialist te willen en te kunnen werken. Telkens weer werd een nieuw aanlokkelijk voorstel gedaan. Mij werd beloofd, dat ik volle vrijheid zou hebben naar eigen inzicht te werken, ik zou het socialisme kunnen propageren, zoals ik dat altijd had gedaan en het voordeel zou zijn, dat Rost van Tonningen mij tegen de Duitsers zou beschermen. Hij wenste klare socialistische taal en verwees naar de op handen zijnde speech van den V.A.R.A.-voorzitter. Als blijk van

prompte bediening werd vermeld, hoe die speech nog heet van de naald 's nachts in het Duits was vertaald en thans reeds door de Duitse instantie voor uitzending was vrijgegeven. Zo ging het anderhalf uur door; toen vertrok hij om met Vorrink te gaan spreken. De dames bleven die tijd bij mij achter. Zij hadden tijdens het onderhoud gezwegen, doch begonnen thans te pleiten op haar eigen manier. Ook deze bleken geen enkel begrip te hebben van de kloof, die ons van het nationaal-socialisme scheidt. Eén was zelfs zeer geëmotionneerd en verklaarde met tranen in de ogen, „wel te kunnen grienen”, dat ik dit nog weigerde. Toen zij ging inzien, dat er toch heus niets van zou komen, begonnen ze te informeren hoe men een vrouwenorganisatie zou moeten opzetten. Het spreekt vanzelf, dat ik ze op dat gebied met kluitjes in het riet stuurde en met welgevallen liet ik mijn ogen gaan over onze archiefkasten, wetende, dat daarin geen enkel gegeven meer te vinden zou zijn, daar op de 14e Mei alles in vlammen was opgegaan.

Een paar dagen later had ik op het bureau een onderhoud met mr. De Rijke, die zich op de hoogte kwam stellen van de financiële toestand onzer organisatie. Ook verscheen toen weer een van de dames met het bekende verzoek.

Tenslotte heb ik aan den accountant Spangenberg, die werd bijgestaan door een Duitser, de boeken en bescheiden van de Bond en van de Stichting tot het exploiteren van vacantie-huizen moeten openleggen. Helaas was deze boekhouding keurig in orde, zodat er niets weg te werken viel en het flinke batige saldo der Stichting werd geïncasseerd. Ook het goedgevulde „Tiele Wibaut Fonds”, dat na 14 Mei van de Bond was losgemaakt en onder afzonderlijk beheer was gesteld, hebben wij niet van de inhalige greep kunnen redden.

Geheel in overeenstemming met de redactrice C. Pothuis-Smit werd de verschijning van het weekblad „De Proletarische Vrouw” onmiddellijk stopgezet. De omstandigheid, dat net een nummer op de pers lag, maakte het nog mogelijk aan de lezeressen mededeling te doen van dit besluit. In een waardig hoofdartikel nam de redactrice afscheid van de krant, die zij 35 jaar lang had geredigeerd en zette zij uiteen, waarom thans vrijwillig van het verder uitgeven van de krant werd afgezien. Sprekende met een bekend schrijver betoogde zij, dat er een leed is, „dat men niet kan en ook niet mag ontvluchten. Het is de losprijs zelf van het geluk. Dwars daardoor leidt de weg naar onze ontplooiing, het bereidt ons voor op de vreugde en maakt ons haar waardig.”

E. RIBBIUS PELETIER.